

MOGNAD & LIVSUTRYMME

Ett stödmaterial för hur skolan kan arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck och med skolans värdegrund som verktyg.

Förord

"De mänskliga rättigheter som du pratar om gäller inte mig, det är försent" – Sara 18 år

Det här är en verklighet för många barn och unga i Sverige. När barn och unga växer upp utanför samhällets skyddssystem, när de förvägras rätten att få tillgång till sina mänskliga rättigheter, blir barns rättigheter och mänskliga rättigheter tomma symboler. Det får aldrig vara för sent att se barns utsatthet och agera utifrån den!

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (tidigare kallad Ungdomsstyrelsen) fick i uppdrag av regeringen att göra en kunskapsöversikt rörande ungdomar som inte själva får bestämma vem de ska gifta sig med (Skr. 2009/10:229).

Ungdomsstyrelsens rapport *"Gift mot sin vilja"* (ungdomsstyrelsens skrifter 2009:05) visade bland annat att:

uppskattningsvis
70 000 personer mellan
16–25 år upplever att
föräldrarnas uppfattningar,
religion eller kultur sätter
gränser för vem de kan
gifta sig med

uppskattningsvis
8 500 av dessa
ungdomar är oroliga
över att inte själva
kunna välja vem de ska
gifta sig med

myndigheter
verkar göra insatser
först när situationen
blir hotfull för den
unga personen

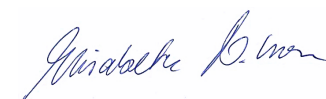
Vidare visar Ungdomsstyrelsens rapport *Hon, hen, han – en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner (HBT-personer)* att hedersrelaterat våld och förtryck drabbar även HBT-personer (Ungdomsstyrelsens skrift 2010:02).

Länsstyrelsen Östergötland har i uppdrag att främja och lämna stöd till insatser för att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Barn och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck och som får akuta insatser från samhället, saknar ofta resurser och verktyg att hantera en ny livssituation. Ofta har de inte fått möjligheten och det livsutrymme, som de har rätt till, för att bygga upp inre gränser och ett eget jag.

Vi ser också att de ofta saknar kunskap om kroppen och om pubertetsutvecklingen och hur den kan påverka dem. Att leva med kontroll, våld och förtryck utifrån hedersvärderingar gör att utsatta barn och unga inte ser sig själva som individer och subjekt. De lever med cementerade yttre gränser i form av förtryck och våld, vilket blir hinder för deras möjligheter att utvecklas som fria individer, fatta egna beslut efter mognad och bestämma över sina egna kroppar. Dessa barn och unga går miste om en utvecklande ungdomstid och förlorar tilliten till vuxenvärlden, dels genom att de blivit utsatta för oönskade påtryckningar, kontroll och t.o.m. våld av nära anhöriga och familjen, dels genom att deras faktiska behov och livsvillkor inte uppmärksammats tidigt av vuxna i deras omgivning.

Länsstyrelsen ser stora behov av att arbeta i parallella spår: förebyggande och åtgärdande. Barn och unga som lever med hedersrelaterade normer och värderingar behöver särskild uppmärksamhet i tidig ålder. Samhället måste fylla de kunskapsluckor som dessa barn har och erbjuda dem forum att samtala kring kropp, tankar, känslor och sexualitet under mognads- och pubertetsprocessen. Länsstyrelsen ser vidare att det finns brist på praktiska arbetsmetoder i skolan för att arbeta främjande och förebyggande med barn och unga, som lever med ett begränsat livsutrymme och som växer upp med hedersrelaterade normer.

Mognad och Livsutrymme har tagits fram och utvecklats av Länsstyrelsen Östergötland i syfte att användas på grundskolan som når alla barn. Målgruppen är blivande tonåringar mellan 11 och 13 år. Stödmaterialen är resultatet av en utvecklingsinsats som pågick 2012-2015, där arbetssättet utvecklats och testats på tre grundskolor i Linköpings Kommun. Utgångspunkten är att ge elever kunskap, skapa dialog, diskussion och reflektion och därmed öka blivande tonåringars inre resurser och verktyg. Arbetssättet är ett exempel på hur en skola kan arbeta främjande och förebyggande inom ramen för skolans värdegrundsuppdrag. Projektledare och utvecklare av Mognad och livsutrymme har varit Maha Eichoue, utvecklingsledare på Länsstyrelsen.

Elisabeth Nilsson, landshövding
Länsstyrelsen Östergötland

Maha Eichoue, Utvecklingsledare
Enheten för Social Hållbarhet
Länsstyrelsen Östergötland

*”rätten att själv
få bestämma över sitt
liv och sin kropp”*

Länsstyrelsen Östergötland
Rapport: Mognad & livsutrymme
ISBN: 978-91-7488-381-7
Rapportnummer: 2015:9
Tryck: Danagård Litho
Upplaga 2 000 ex.
Bilder: shutterstock.com, Nati Chernova
Grafisk Design: Granath Havas WW

Introduktion

Mognad & livsutrymme är ett stödmaterial för hur grundskolan, som når alla barn, kan arbeta främjande och förebyggande för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Alla barn genomgår en biologisk och social utveckling: Från barn till vuxen. Barn och unga som lever eller växer upp med hedersrelaterade normer och värderingar behöver mötas utifrån den verklighet som de lever i och i ljuset av att barn och unga växer upp under olika livsvillkor. Stödmaterialen syftar till att ge skolpersonal verktyg i hur skolan kan arbeta med att medvetandegöra blivande tonåringar om pubertet och mognad genom att upplysa dem om kropp, tankar, känslor och sexualitet under mognads- och pubertetsprocessen. Att de ska få kunskap och kontroll över sin kropp och sexualitet samt insikt i sin rätt att få bestämma över sitt eget liv och sin kropp. Innehållet i undervisningen baseras på grundläggande värden som vårt samhälle är byggt på och med skolans uppdrag och värdegrund som utgångspunkt.

Stödmaterialen Mognad och livsutrymme har sin bakgrund i ett regionalt projekt som Länsstyrelsen Östergötland beviljade 2011. Projektet genomfördes i samverkan mellan Ungdomsmottagningen och elevhälsans medicinska del på en grundskola och pågick under läsåret 2011/2012.

Länsstyrelsen initierade sedan en utvecklingsåtgärd som skedde i tre steg och pågick från hösten 2012 fram till våren 2015: Steg 1 handlade om att dokumentera metoden och erfarenheterna av projektet. Steg 2 och 3 handlade om att utveckla stödmaterialen under tiden det testades och implementerades på två mellanstadieskolor i Linköping. Lektionerna som ingår i stödmaterialen har testats i flera stadier av utvecklingsprocessen och nått åtta klasser: Fyra klasser i årskurs fem och fyra klasser i årskurs sex.

Materialet kan användas i ett stärkande och förebyggande arbete på grundskolan och syftar till:

- Att medvetandegöra blivande tonåringar om pubertet, mognad och livsutrymme.
- Att möta alla barn i ett tidigt skede och stärka deras resurser.
- Att informera barn och unga och samtala om barns rättigheter.

Vi som har arbetat med utvecklingen av Mognad och livsutrymme är Maha Eichoue, utvecklingsledare på Enheten för social hållbarhet på Länsstyrelsen Östergötland och Shohreh Valikhany, konsultativt stöd i hedersrelaterade frågor för skolpersonal i Linköpings kommun.

Varsågod och prova du också!

Upplägg

Materialet består av fem kapitel. I första kapitlet ges en beskrivning av bakgrunden till stödmaterialen *Mognad & Livsutrymme*. Andra kapitlet innehåller kunskap om hedersrelaterade frågor, könsstämpning, skolans jämställdhetsuppdrag, sex- och samlevnadsundervisning, pubertetsutveckling samt om samverkan och ungdomsmottagningens roll. Tredje kapitlet beskriver lektionerna under höstterminen och fjärde kapitlet handlar om lektionerna under vårterminen. I femte kapitlet finns bilagor och källförteckning.

Till *Mognad och livsutrymme* hör följande material:

Två pdf-dokument

1- *Mognad och livsutrymme* - Puberteten

2- *Mognad och livsutrymme* - Barns rättigheter

Materialet och pdf-dokumentet finns att ladda ner på Länsstyrelsen

Östergötlands webbsida: www.hedersfortryck.se.

Upplägg	6
Kapitel 1	10
Inledning	11
Bakgrund till stödmaterial Mognad & livsutrymme	13
<i>Projektets utgångspunkt</i>	13
<i>Organisation och mandat – hur gjorde vi?</i>	14
<i>Struktur och genomförande</i>	14
<i>Första terminen</i>	16
<i>Andra terminen</i>	16
<i>Drömverkstaden</i>	17
<i>Kris och vision</i>	17
Ett främjande värdegrundsarbete – stärka barns resurser – Gå före!	17
Våra erfarenheter och reflektioner efter genomförd projekt	18
Slutord	19
Kapitel 2	21
Hedersrelaterade frågor och skolan	22
Vår förståelse om hedersrelaterat förtryck och våld	23
Ryktesspridning	24
Myten om så kallad mödomshinna och oskuld	24
Heder och sexualitet	25
Tvångs- och arrangerat äktenskap	25
Könsstympning av flickor och unga kvinnor	27
Skolans uppdrag	31
Rektorn har ett särskilt ansvar	31
Elevhälsan	32
Sex- och samlevnadsundervisning i skolan	33
Pubertetsutvecklingen	34
<i>Tonårsutveckling</i>	34
<i>Den psykosociala utvecklingen</i>	34
<i>Kroppsliga utvecklingen</i>	35
<i>Sexuell utveckling</i>	36
Ungdomsmottagningen (UM)	38
<i>Målgrupp</i>	38
<i>Mål</i>	38
<i>Ungdomsperspektiv</i>	39
<i>Ungdomar från olika kulturer</i>	39
<i>Svårigheter med UM – ungdomar som lever i en hederskontext</i>	39
<i>Samverkan mellan skolan och andra instanser</i>	41

Kapitel 3	43
Planeringsarbetet	44
<i>Hörnstenar i lektionerna</i>	44
<i>För enskilda lektioner gäller</i>	45
<i>Reflektionsrunda</i>	45
<i>Frågelåda</i>	45
<i>Erfarenheter och reflektioner</i>	45
Lektion 1	46
Lektion 2	47
Lektion 3	49
Lektion 4	50
Lektion 5	52
Lektion 6	57
Kapitel 4	59
Planeringsarbetet	60
<i>Ämnesintegrering</i>	60
<i>Hörnstenar i lektionerna</i>	62
Lektion 1	63
Lektion 2	64
Lektion 3	65
Lektion 4	66
Lektion 5	67
Lektion 6	67
Kapitel 5	69
Bilaga 1	70
Bilaga 2	71
Bilaga 3	73
Bilaga 4	74
Bilaga 5	76
Bilaga 6	76
Bilaga 7	77
Referenser	78

”Hur ser vår kropp ut och hur fungerar den? Jag kommer ihåg att varje gång jag ville åka och träna på ett gym, då kände jag ångest över att jag tvingade mig själv duscha på gymmet. Jag tyckte att det var väldigt obehagligt att vara naken inför främmande människor. Det kändes som alla bara tittade på mig. Istället var det jag som tittade på dem och ingen som tittade på mig. Det tog många år innan jag förstod att problemet var min känsla av rädsla för min egen kropp.”

Du är född att göra skillnad. Melissa Delir 2014.

Inledning

Melissa Delir flydde sitt hem i 18 års åldern. Hon har skrivit tre böcker där hon berättar om sin självupplevda resa. Hon skriver om uppbrott, fysiskt och psykiskt våld, förtryck och begränsat livsutrymme. Melissa skriver bland annat i *Du är född att göra skillnad* att det var i skolan som hon fick möjligheten att utmana och utveckla sin självkänsla. Hon skriver vidare att hon med denna insikt kunnat erövra sig själv och sin omvärld. Melissas berättelser bekräftar hur viktigt det är för varje elev att bli sedd och bemött utifrån sina faktiska livsvillkor. I Melissas fall handlade det om begränsat livsutrymme, förtryck, kontroll av sexualitet och hedersnormer. Skolan är den centrala arenan vad gäller att förebygga hedersrelaterat förtryck och våld. I enlighet med skollagen och läroplanen ska skolan erbjuda varje elev möjligheter till ett fysiskt, mentalt och socialt växande samt ge eleverna möjlighet att ...

*... finna sina unika egenart
genom att ge sitt
bästa i ansvarig frihet.*

Skolan ska i enighet med sitt uppdrag bekräfta, stödja och stimulera elevernas växande. (Grönlien Zetterqvist 2014).

I arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är det viktigt att vuxna i skolan har kunskap om heder som begrepp, de hedersrelaterade mekanismerna och hur hedersvåld kan komma till uttryck och vilka konsekvenser det kan få för utsatta barn och unga. Det är också viktigt med kunskaper om pubertetsprocessen och barns rätt till en god hälsa och utveckling. Frigörelseprocessen som barn genomgår i samband med puberteten är grundvalen för deras identitetsutveckling. Denna process är en naturlig källa till förändring och kan generellt skapa konflikt inom familjen och/eller även i skolan och samhället. Detta kan vara särskilt påfrestande för barn och unga som växer upp med hedersrelaterade familjenormer.

När tonåringar börjar ta eget ansvar för sina liv och växer ifrån sina föräldrar, börjar de också ifrågasätta föräldrarnas normer. Skolan och samhället ser detta som naturligt, positivt och ett steg i processen att bli en självständig medborgare. För familjen kan denna process upplevas som svår och kanske ibland traumatisk. Ibland kan föräldrar förvänta sig att barnet ska föra traditioner vidare och leva så som föräldrarna gör, vilket kan leda till stora konflikter i familjen.

Vi har i vårt arbete sett att i familjer med hedersrelaterade normer kan tonåringens försök till frigörelse ses som ett hot mot familjen. Frigörelseprocessen kan bli mycket problematisk och för utsatta barn och unga som bryter mot hedersnormerna kan processen vara förenad med uppbrott, fara, och i yttersta fall självmord eller mord.

Universiellt preventionsarbete (främjande insatser för allmänheten för att förhindra att våld uppstår) och selektiv prevention (förebyggande insatser för avgränsade grupper) är viktiga att fokusera på, samtidigt och parallellt med indikativ prevention (akuta och behandlande insatser). Mognad och livsutrymme som koncept är en korsning av det universiella preventionsarbetet och det selektiva. Detta innebär en större frihet och handlingsutrymme för grundskolan att arbeta förebyggande, då konceptet kan användas för alla barn oavsett bakgrund, samtidigt som det särskilt når barn och unga som riskerar att utsättas eller utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Skolan är en arena för utbildning där personalen möter barn och ungdomar dagligen. Denna kontinuitet ger en unik möjlighet till att kunna bygga upp en förtroendefull relation som är en förutsättning för att kunna **se, upptäcka och stödja** barn och ungdomar som riskerar att utsättas för hedersförtryck och våld, så tidigt som möjligt. Demokrati, jämställdhet och mänskliga rättigheter är grundpelarna i förskolans och skolans uppdrag. Rätten till utbildning är en fråga om demokrati och mänskliga rättigheter.

SYFTET MED UTBILDNINGEN I SKOLAN ÄR ATT:

*... förmedla och förankra respekt
för de mänskliga rättigheterna och
de grundläggande demokratiska
värderingar som det svenska
sambället vilar på”.*

Skollagen² och läroplanerna³

²Skollagen (2010:800).

³Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.

Bakgrund till stödmaterialet ”Mognad & Livsutrymme”

Materialet bygger, som tidigare nämnts, på erfarenheter från projektet *Mognad & Livsutrymme*. Det pågick under ett år på en grundskola i Linköpings kommun och det var 64 elever i årskurs sex (31 pojkar och 33 flickor) i åldrarna 11–13 år som deltog. Projektets vision var att medvetandegöra eleverna om rätten till integritet och självbestämmande, allt efter den enskilde elevens mognad och ålder. I detta avseende var elever, som i sin hemmiljö behöver förhålla sig till hedersrelaterade värderingar och normer, särskilt viktiga.

Projektet genomfördes i samverkan mellan Ungdomsmottagningen och Elevhälsans medicinska del och pågick under ett år. Vi som genomförde projektet var knutna till dessa verksamheter; Gunnel Törnstrand, barnmorska och Shohreh Valikhany, skolsköterska, med mångårig erfarenhet av arbete med barn och ungdomar.

Vi valde ett förebyggande och stödjande arbetssätt baserat på skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag.

De arbetssätt vi använde oss av var att ge eleverna kunskap genom att låta dem i dialog med oss och med varandra reflektera kring kropp, känslor och sexualitet. Genom våra möten och i dialog med eleverna berikades våra kunskaper med ett mycket värdefullt barn- och ungdomsperspektiv.

Våra mål var att eleverna i årskurs sex skulle få kunskap och förståelse om:

- sin kropp och sin sexualitet
- elevens rättigheter vad gäller sexualitet, val av framtida partner, frihet och integritet
- jämställdhet
- alla människors lika värde

Projektets ambition var att utveckla ett arbetssätt som kan användas i andra skolor. Vi ville sålunda utveckla en arbetsmodell för att medvetandegöra blivande tonåringar om deras psykosociala, kroppsliga och sexuella identitetsutveckling.

PROJEKTETS UTGÅNGSPUNKT

I vårt arbete på skolan utgick vi ifrån **Empowerment** som idé och som process. Empowerment kan beskrivas som en social process där individens möjligheter stöds och främjas så att de kan möta sina egna behov, lösa sina egna problem samt mobilisera sina resurser. Med detta ville vi lotsa eleverna i deras utveckling till att finna sin unika individualitet och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i frihet under ansvar.

*Skolans uppgift är
att låta varje enskild elev
finna sin unika egenart och
därigenom kunna delta i
sambällslivet genom att ge
sitt bästa i ansvarig frihet.*

(Lgr 11, s 7)

Kärnan i arbetssättet var **dialog, diskussion, reflektion** och **ställningstagande** med koppling till olika teman. Under våra träffar fick varje elev möjligheter till funderingar kring sin egen vardag och sitt växande. Vidare hade vi för avsikt att träna eleverna i att lyssna, tänka och ta ställning till normer och värden. Elevernas egna behov, tankar och funderingar utgjorde basen för våra träffar. Eleverna fick kunskap om puberteten och om barns rätt i samhället. Vi lyckades bygga en förtroendefull relation som i sin tur gav oss förutsättningar för att vidare kunna identifiera behov av fortsatt arbete. Vi testade materialet under projektets gång och modellen utvecklades under pågående arbete i samförstånd med skolpersonal och målgruppen.

ORGANISATION OCH MANDAT – HUR GJORDE VI?

Ägaren av projektet var skolledningen vilket gjorde att projektet startades med ett klart och tydligt uppdrag och mandat. Projektet genomfördes i en skola där majoriteten av barnen har sitt ursprung från flera länder i världen. I skolan gick också nyanlända barn, som sedan integrerades i skolklasserna. Vi hade förmånen att genomföra vårt projekt i en hälsofrämjande skola. Eleverna var schemalagda 40 min/vecka med ämnet/lektionen ”Livskunskap” som skolämne. På detta sätt behövde skolan inte skapa ett nytt system eller göra om befintligt schema för att driva projektet. Under livskunskapslektionerna arbetade eleverna med bl. a värdegrunds- och hälsofrågor, vilket gav oss en naturlig arena för att genomföra projektet.

Två andra faktorer som underlättade vårt arbete var att:

- Skolan hade små klasser med max 20 elever/klass, vilket var en förutsättning för en bra dialog och möte med eleverna
- Skolan informerade kontinuerligt föräldrarna om skolans värdegrundsuppdrag och styrdokument

Vi delgav ansvarig lärare för skolämnet ”Livskunskap” information om lektionernas innehåll och struktur. Andra lärare och skolpersonal informerades också under det pågående arbetet. Utöver skolpersonalen informerade vi ledningen och personal inom våra respektive verksamheter – Elevhälsan och Ungdomsmottagningen i Linköping. Syftet var att synliggöra projektet och arbetet i och utanför skolans vardag. Vi genomförde vårt projekt i **samverkan** med flera kompetenser: lärare, elevhälsan, inkl. skolledning samt skolans administrativa personal. Denna samverkan gav oss möjlighet och beredskap för att kunna ge stöd och skydd om en elev befann sig i en akut situation.

STRUKTUR OCH GENOMFÖRANDE

Upplägget för läsårets lektioner följde en projektplan. Vi träffade eleverna i årskurs 6 under ett antal lektioner under ett läsår. Teman för lektionerna var pubertets- och mognadsprocessen samt identitetsutveckling och barnkonventionen. Under den första terminen hade vi sex lektioner, fem lektioner i helklass och en lektion i separata flick- och pojkgrupper. Under våren träffade vi eleverna återigen under sex lektioner. Denna termin träffade vi elever i mindre könsdelade grupper fem gånger. Sjätte och sista lektionen var ett studiebesök för alla elever.

Projektets struktur baserades på ett material utgivet av Skolverket om skolans ansvar och möjligheter i hantering av hedersrelaterat våld och förtryck⁴. Vi genomförde vårt arbete, enligt skolverkets rekommendationer, i tre nivåer:

1. Att nå alla flickor och pojkar i skolan och deras föräldrar
2. Att upptäcka utsatthet hos flickor och pojkar
3. Att ge stöd och skydd i akuta situationer

Under **nivå 1** informerade vi alla blivande tonåringar genom lektioner i helklass. En föräldrautbildning pågick separat inom ramen för skolans arbete att erbjuda föräldrautbildning. Under **nivå 2** hade vi undervisning i mindre könsdelade grupper med syftet att kunna underlätta djupare dialog kring de fysiologiska förändringar som sker under puberteten. Syftet var att kunna både informera och ge plats för dialog och reflektioner med utgångspunkt i vad vi uppfattade vara dessa elevers behov samt elevernas egna frågor. Vi hade beredskap på **nivå 3** för att kunna hantera och bemöta eventuella akuta situationer vid kännedom av barnens utsatthet, bland annat genom samverkan med socialtjänsten.

Vi resonerade särskilt kring nyanlända barn och ungdomars förutsättningar och behov. För många av dessa ungdomar kan kropp och sexualitet vara tabubelagda ämnen och vi kom fram till att upplägget så som vi hade utvecklat det, bland annat med vissa teman i könsuppdelade grupper, var bra.

Vi hade också diskussioner kring trans- och intersexuella ungdomars situation och behov. Till exempel då transpersoner inte nödvändigtvis identifierar sig med sitt biologiska kön, finns risken att de antingen måste placeras i en grupptillhörighet de inte känner sig bekväma i, eller att de inte får ta del av information gällande de biologiska faktorer som påverkar dem.

Vi anser att man bör se till att både pojk- och flickgruppen får ta del av information gällande det andra könets anatomi, för att säkerställa att;

barn/ungdomar med flytande, annan eller ingen tydlig könsidentitet får nödvändig information på ett sätt som inte äventyrar deras självbild eller identitet. Det är viktigt när vi pratar om kön att samtala om vad som ligger i den kvinnliga respektive manliga könsidentiteten och koppla till attityder och värderingar. Känner ungdomarna igen sig eller inte? Här är det också viktigt att när vi samtalar om kärlek/attraktion att till exempel använda bilder som inte är könsstereotypa och prata om att attraktion kan ske mellan människor oavsett kön.

Precis som varje barn är unikt är varje skola och varje klass unik. Därför blir det extra viktigt att hantera och förvalta mångfalden av behov. Viktigt i detta sammanhang är att nämna att vi hade beredskap att kunna **se, förstå** och **agera** vid indikation på att en elev var utsatt eller om någon berättade om utsatthet i form av bl. a begränsningar, förtryck, hot och våld i nära relationer. Beredskapen handlade bland annat om kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och hur det kan uttrycka sig i skolan, om anmälningskyldigheten när barn far illa, samt en god samverkan med elevhälsan på skolan.

⁴TILL REKTOR: Hedersrelaterat våld och förtryck Skolans ansvar och möjligheter, 2010.

FÖRSTA TERMINEN

Undervisningen började under höstterminen. Inledningsvis tittade alla elever på en film, *Tonårsdrömmar*⁵, och därefter hade vi fyra lektioner till i helklass. Den femte lektionen gavs i könsdelade grupper. Teman för höstens helklassträffar var pubertetsutvecklingen, barnkonventionen och demokrati. I de könsdelade grupperna tog vi upp underlivets anatomi, funktion och hygien.

Målet med höstens helklasslektioner var att nå alla elever i årskurs sex. Vår avsikt var att alla skulle få ökad kunskap i ett tidigt skede om sin pubertetsutveckling. Vi ville medvetandegöra eleverna om att de i och med inträdet i puberteten startar en resa med destination mognad och livsutrymme. De skulle få ökad förståelse av tiden då kroppen, tankarna och känslorna förändras. Genom denna förståelse ville vi att eleverna skulle känna sig trygga inför den egna och andra ”medresenärers” pubertetsprocess och skapa en god relation mellan oss och eleverna.

I slutet av varje lektion hade vi en ”reflektionsrunda”. Varje elev fick ordet en stund medan alla andra enbart fick lyssna utan att kommentera. För djupare beskrivning hänvisar vi till kapitel 3.

ANDRA TERMINEN

Under våren hade vi våra lektioner i mindre pojk- och flickgrupper. Inför våren bad vi lärarna att välja ut max åtta flickor och åtta pojkar från varje klass för träffar i mindre, könsdelade grupper. Syftet med träffarna vid mindre, könsdelade undervisningstillfällen var att kunna ge större möjlighet till varje elevs deltagande i diskussionerna och att kunna anpassa lektionerna efter gruppens behov.

Vårens lektioner i mindre grupp gav oss större utrymme för dialog och djupare diskussioner. Dessutom vågade eleverna att fråga och berätta mer. Med tiden byggdes våra relationer med eleverna upp till en relation byggd på förtroende och respekt. Vi uppfattade eleverna som motiverade och intresserade av våra träffar och de deltog i lektionerna med hundraprocentig närvaro.

Teman för vårens lektioner var sexualitet, kön, identitet, relationer, rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar, kroppskänedom, integritet, hygien, samlevnad, kärlek och fantasi, lag och rätt samt integritet. Syftet med de könsdelade lektionerna var att ge eleverna möjligheter till djupare diskussioner och dialog.

Avslutningsvis gjorde vi ett studiebesök på Arbetets museum i Norrköping under en heldag. Syftet med studiebesöket var att ta med eleverna på en resa tillbaka i tiden, men också ett besök i samtiden. Arbetets museum i Norrköping hade just då flera utställningar med berättelser om människans vardag, men också om drömmar. Utställningarna beskrev rätten till sina egna drömmar och rätten att förverkliga dem vilket passade perfekt som avslutning för våra lektioner. Vi besökte Arbetets museum under dessa två utställningar.

⁵Film: *Tonårsdrömmar*, Läromedia Linköping.

DRÖMVERKSTADEN

Utställningen ”*Drömverkstaden*” handlade om människors drivkraft att lära och att lärandet kan se olika ut från person till person. Besöket avslutades i ”*Lärlabbet*” där eleverna fick testa sina sinnen och lärostilar, vilka formas av individens dominanta sinne. Utställningen berättade om olika personers drömmar och hur de förverkligat dem. Tanken var att eleverna skulle bli stärkta i berättelserna om hur andra människor påverkat sina liv och förverkligat sina drömmar så att även de själva skulle våga tro på sina förmågor och den egna kraften att påverka sina liv.

KRIS OCH VISION:

Denna utställning berättade om hur Norrköping blev den stad den är idag och hur motgångar och framgångar präglade Norrköping. Syftet med det besöket var att få eleverna att förstå hur vår historia påverkar våra liv och att olika faktorer påverkar våra val i livet.

Ett främjande värdegrundsarbete: Stärka barns resurser – gå före!

Skolan är en unik arena för det främjande och stödjande arbetet, både genom sitt uppdrag och sin möjlighet till vardagliga möten med barn, ungdomar och familjer. I ett främjande och stödjande arbete kan individen med hjälp av skyddsfaktorer finna verktyg att bemästra sin egen livssituation och utveckla verktyg och ta tillbaka rätten till att själv ha kontroll över sitt liv. Vi anser att det är viktigt att ge eleven verktyg för att främja de egna förmågorna till att hjälpa sig själv att hitta nya livsvägar i ett positivt sammanhang och en positiv riktning.

Vårt arbetssätt utgår ifrån **Empowerment** och syftar till att stärka individens möjlighet att bli självständig, kunna formulera sina egna mål och ta makt över sitt eget liv genom lärarledda samtal, dialog och diskussion. Undervisarens roll blir att se till att eleverna får kunskap och handledning i syfte att stödja både deras lärandeprocess och en kritisk reflektionsprocess. Genom metoden görs eleverna medvetna om att de kan fatta kloka beslut som de själva kommit fram till i ett jämlikt möte och dialog.

Att i ett tidigt skede gå före med att stärka barnens resurser genom att lära dem att vända och vrida på tankar och åsikter, träna kritiskt tänkande och ta ställning i närvaro av vuxna i skolan stärker det egna jaget. Detta blir extra värdefullt för de barn och unga som lever i en kontext där individen är underordnat kollektivet. Särskild gäller detta för barn och unga som lever i familjer med djupt förankrade hedersnormer.

Vi anser att en värdegemensam utgångspunkt baserad på människans universella, icke förhandlingsbara egenvärde, är en grundförutsättning för att eleven ska få möjlighet att utvecklas som människa och bli en egen individ där hon ser sig själv och blir sedd som subjekt.

Våra erfarenheter och reflektioner efter genomfört projekt

Under resans gång möttes vi av en stor mångfald i gruppen. Eleverna hade hunnit olika långt i sin mognads- och pubertetsprocess och hade sitt ursprung i många olika länder världen över. Under lektionerna observerade vi ett stort intresse och nyfikenhet men även oro och obekväma känslor hos samtliga elever. Elevernas reflektioner var blandade och olika vid varje lektion och även vid varje delmoment under samma lektion. Ibland beskrev de lektionerna som spännande och ville bara veta mer. Men ibland tyckte de att vissa moment var jobbiga, rent av äckliga, något de uttalade vid flera tillfällen.

Bland annat var flickorna ofta mycket oroliga inför lektionerna. De frågade ofta varför vi måste prata om kroppen och de förändringar som sker under puberteten. De undrade om deras föräldrar visste om lektionernas innehåll. De var spända och oroliga över hur pojkarna skulle använda sina nya kunskaper om kroppens förändringar.

Vi insåg vikten av att ta hänsyn till de stora olikheterna i mognad hos åldersgruppen. Ibland fick vi motivera och förklara oss gång på gång för flickorna och ibland fick vi begränsa och bromsa vissa frågvisa pojkar. Vi vill understryka att detta inte gällde generellt mellan pojkar och flickor utan vi mötte flera tysta och försiktiga pojkar och även en del frågvisa och nyfikna flickor. Vår förklaring var att barn träder in i puberteten olika fort samt att det föreligger skillnader beroende på kön, kultur och uppfostran.

Med hänsyn till olikheterna i elevernas mognadsfaser och vår kunskap om hedersrelaterade mekanismer behövde vi justera och anpassa vår planering vid flera tillfällen i syfte att skapa trygga samtalsforum för var och en. Vi vet att under den period barn träder in i puberteten, ifrågasätts flera normer och regler, både inom familjen och i samhället. Vi menar att frigörelseprocessen som barn genomgår är grundvalen för deras identitetsutveckling. Denna process är en naturlig källa till förändring, men kan också skapa inre konflikter hos barn och unga, konflikt inom familjen och/eller skolan och i samhället. För barn och ungdomar som lever i gränslandet mellan flera kulturtraditioner kan detta accentuera konflikter. Processen kan bli särskilt sårbar och smärtsam om den motarbetas och/eller hindras av ett cementerat motstånd från dem som barnet har en nära och förtroendefull relation till, det vill säga från sin familj.

Vi försökte att med en klar och tydlig värdegrund, en tydlig arbetsprocess och tydliga yrkesroller bemöta den stora mångfalden i elevgrupperna. Vi stödde oss på skollagen och förklarade för eleverna att utbildning ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna: människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet och solidaritet mellan människor. Genom denna förklaring kunde vi finna en plattform i arbetet och skapa trygghet i gruppen.

Slutord

Slutligen vill vi uppmuntra till att använda konceptet som ett verktyg i värdegrundsarbete i skolan, i enlighet med skollagen och läroplanerna.

Vi hoppas att vårt arbete kan ge dig inspiration och verktyg för att skapa bra förutsättningar för eleverna på deras resa under tonårstiden och deras frigörelseprocess och identitetsutveckling. Det är en spännande och ibland svår resa, men med tron på varje individs inre styrka och kraften av samverkan kan blivande tonåringar lotsas fram i livet och finna *sin unika egenart genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet...*

”Vi menar att frigörelseprocessen som barn genomgår är grundvalen för deras identitetsutveckling.”

KAPITEL 2

- *Hedersrelaterade frågor*
- *Skolans uppdrag*
- *Sex- och samlevnadsundervisning*
- *Pubertetsutveckling*
- *Ungdomsmottagningen*
- *Samverkan: skolan och andra instanser*

Hedersrelaterade frågor och skolan

Ungdomsstyrelsen uppskattar att cirka 70 000 unga i Sverige har ett begränsat eller villkorat val i förhållande till äktenskap och val av partner och att 8 500 av dessa unga känner sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med.⁶

En annan undersökning, *Oskuld och heder*⁷ i Stockholms stad, bland ungdomar i årskurs nio visar att drygt 10 % av samtliga flickor lever med hedersrelaterade begränsningar. De får inte ha föräktenskapliga sexuella relationer, de får inte ha pojkvän eller sociala relationer med pojkar. De får inte själva välja vem de ska gifta sig med, eller om de vill gifta sig överhuvudtaget, och de har en skolrelaterad eller fritidsrelaterad begränsning.

När det gäller skolan kan det vara så att de inte får delta i viss undervisning eller följa med på studiebesök eller klassresa. Var tredje flicka med två utlandsfödda föräldrar har dessa begränsningar. Även om flickor i större utsträckning än pojkar har sådana restriktioner är forskarnas bedömning att andelen pojkar som lever med hedersrelaterade familjenormer är lika stor som andelen flickor. Vidare vet vi att pojkar blir bortgifta i nästan lika stor utsträckning som flickor. Undersökningen visar dessutom att om flickorna är mer utsatta påverkas även pojkarna. När individen överträder familjens/släktens normer och värderingar, kan hon/han utsättas för begränsning, bevakning och bestraffning i form av tvångsäktenskap eller arrangerade äktenskap. Ungdomarnas oro signalerar att deras rätt till självbestämmande och deras mänskliga rättigheter kränks.

Detta sker ofta utanför skolans värld. Men hedersproblematiken kan ta sig uttryck som påverkar barns skolgång och utvecklingsmöjligheter negativt, både direkt och indirekt. Till exempel kan det handla om elever som inte får vara med på studiedagar, delta i undervisning i vissa ämnen eller vara med på klassfester, elever som blir mobbade och kränkta på grund av en könsöverskridande identitet, ryktesspridning i skolan, utpressning genom att andra elever hotar med att sprida rykten om en flicka, begränsat livsutrymme för flickor i skolan på grund av att bröder eller kusiner kontrollerar deras beteende, pojkar som måste lägga mer tid och fokus åt övervakning än skolarbete och flickor som måste lägga mer kraft och energi på att ”inte göra fel” och ”sköta” sig, än på skolarbete, m.m.

Hedersrelaterat förtryck, hot och våld kolliderar direkt med skolans värdegrundsuppdrag och alla barns och ungdomars lika rätt till utbildning. Därmed är frågan om hedersproblematik också en fråga för skolan. Barn och ungdomar tillbringar en stor del av sin vardag i skolan och där kan det lätt byggas tillitsfulla relationer mellan elever och vuxna i skolan. Denna unika möjlighet ger skolan förutsättning att få kontinuitet i åtgärderna och därför blir skolan för utsatta barn och ungdomar ofta en frizon.

Konsekvenserna för utsatta barn och ungdomar kan vara mänskligt lidande, förlorade år och liv. Därför behöver våra verksamheter utifrån våra uppdrag arbeta för att nå alla barn och ungdomar, särskild de med livsvillkor som kantas av flera sårbara faktorer, så som till exempel hedersvåld och förtryck.

⁶ Ungdomsstyrelsen (2009:5)

⁷ Oskuld och heder – En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad (Schlytter, Astrid, m.fl.)

Vår förförståelse om hedersrelaterat våld och förtryck

I starkt patriarkala samhällen där kyskhet och oskuld utgör grundstenar blir heder och skam centrala värden. Kontrollen av kvinnans sexualitet betraktas som nödvändig för att upprätthålla familjens anseende och rykte. En flicka förväntas vara oskuld när hon gifter sig. Valet av partner är också familjens eller släktens angelägenhet snarare än individens, och det är något som gäller både flickor, kvinnor, pojkar och män.

Hot, tvång, våld och mord i hederns namn förekommer i samhällen eller grupper med starkt patriarkala familjesystem och ett gruppcentrerat skamtänkande. Bakom hedersbrotten ligger alltid ett kollektivt tryck om att bestraffning måste ske för hederns återupprättande. Vi vet idag att de allvarligaste hedersbrotten alltid är planerade och genom det kollektiva trycket blir kraven på bestraffning oftast kompromisslösa och långsinta. Med hedersmorden på Pela och Fadime upptäckte vi att hedersrelaterat våld och förtryck är ett svenskt problem och staten är skyldig att motverka våldet och förtrycket.

**FN HAR SÄRSKILT
UPPMÄRKSAMMAT HEDERSVÅLD:**

*Alla former av våld mot flickor
och kvinnor som sker i hederns
namn ska kriminaliseras och de
som avsiktligt deltar i sådana
handlingar ska straffas.*

FN:s generalsekreterare,
Kofi Annan 2002.

Ryktesspridning

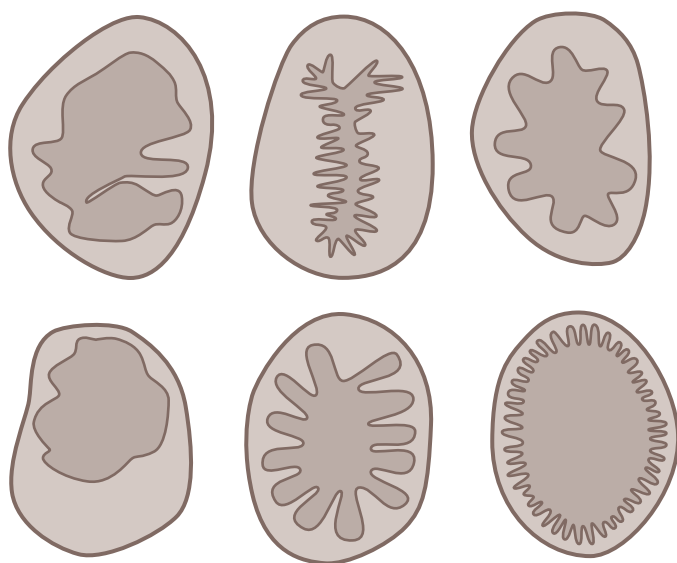
Det som kännetecknar hedersrelaterat våld är bland annat att det har att göra med föreställningar om oskuld och kyskhet och synen att flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende påverkar familjens rykte och anseende.

I en familj som lever med patriarkala strukturer med heder som norm kontrolleras kvinnliga familjemedlemmar mycket hårt i syfte att bevara familjens goda rykte och anseende. Kvinnornas sätt att vara och bete sig bevakas för att förhindra misstankar eller skvaller som kan förstöra familjens heder. Om det börjar pratas illa om en familjemedlem kan det drabba familjen och hela släkten negativt. För att hindra detta, och för att visa för andra familjemedlemmar vad som gäller, kan familjen straffa den som brutit mot reglerna på olika sätt. Denna typ av våld är ofta planerat och kan både utövas och sanktioneras kollektivt. Det kan exempelvis utövas av den närmaste familjen och vara sanktionerat av släktingar utanför den innersta kretsen.⁸

Myten om mödomshinna och oskuld⁹

Ordet mödomshinna har gett upphov till många myter och missförstånd. Myterna kring mödomshinnan och föreställningar om skuld och oskuld skapar förvirring för unga kvinnor i många delar av vår värld. Framför allt för att det ger en bild av att en kvinnas slidmykning täcks av en hinna som spricker vid penetration. I samhällen med hedersstrukturer och system används bland annat myten om en mödomshinna som ett verktyg för att vilseleda unga flickor och kvinnor och för att hota, förtrycka och kontrollera sexualiteten.

Det stämmer inte. Det finns ingen hinna. Slidkrans är ett mer konkret namn som beskriver vad som finns strax innanför slidmyningen på varje kvinna.

Slidkransen sitter en till ett par centimeter innanför slidmyningen och inte djupt inne i slidan. Den ser olika ut på varje individ – precis som örsnibbar, näsor eller blygdläppar gör – och är av olika storlek, färg och form. Slidkransen består av slemhinneveck som kan vara tätt veckade eller mera glesa. Den är svagt rosa, nästan genomskinlig, men om den är tjockare kan den vara något ljusare eller vitaktig. Den kan se ut som blomblad, rosenblad eller vara nejlíkeformad, som en pusselbit eller en halvmåne. I de allra flesta fall är den elastisk och tånjbar ungefär som ett resår.

Det kan hända, fast mycket sällan, att slidkransens slemhinneveck täcker hela slidmyningen. Då kan man behöva hjälp av en gynekolog att öppna slidkransen så att mensblodet kan rinna ut och för att man ska kunna föra in exempelvis en tampong eller ha penetrerande sex. Om man föder barn vaginalt förändrar slidkransen utseende efteråt. Den slätas/töjs då ut och blir mindre synlig.

Heder och sexualitet

Föreställningar och regler kring sexualitet är strikta. Sex utanför äktenskapet, onani och sex med någon av samma kön är förbjudet och uppfattas som syndigt och skamligt. Barn och unga avskräcks ofta ifrån att lära känna sina kroppar och bli bekväma i dem. Flickor måste kunna bevisa sin ”oskuld” och de måste blöda vid sitt första samlag, på bröllopsnatten. Pojkar förväntas gifta sig med en oskuld och skydda sina kvinnliga släktingar (systrar, kusiner och ibland mödrar) genom att kontrollera dem. Inom hederskulturen finns en stark heteronormativ struktur där homo- bi- och transsexualitet inte är accepterat. Fysisk eller intellektuell funktionsnedsättning kan också innebära skam för en familj.

Tvångs- och arrangerat äktenskap

Enligt en undersökning genomförd Ungdomsstyrelsen (2009) visar att 70 000 unga i Sverige upplever att de inte har möjlighet att fritt välja vem de ska gifta sig med. Av dem uppger 8 500 personer att de är oroliga över att inte själv få välja vem de ska gifta sig med och att familjen sätter villkor för val av partner. Det är betydligt vanligare att unga som inte själva får välja framtida partner utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående. Ungdomarnas oro signalerar att deras rätt till självbestämmande och deras mänskliga rättigheter kränks. Nationella lagar och internationella konventioner tydliggör att äktenskap endast får ingås med de blivande makarnas fria och fulla samtycke, samt att individerna ska vara fullvuxna¹⁰.

När individen överträder familjens/släktens normer och värderingar, kan hon/han utsättas för begränsning, bevakning och bestraffning i form av tvångsäktenskap eller arrangerade äktenskap. Man kan blunda och/eller vända bort ansiktet, det värsta händer ofta under tystnad och bakom stängda dörrar. Men det som händer försvinner tyvärr inte och följderna kan bli katastrofala. Forskare som Astrid Schlytter har i flera studier lyft upp särskilda kriterier för att känna igen om en ungdom utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.¹¹

¹⁰ FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 16, Kvinnokonventionen, artikel 16 och Äktenskapsbalken kap 4.

¹¹ Astrid Schlytter & Hanna Linell (2008) Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext – en studie av omhändertagna flickor. Schlytter et al (2009) Oskuld och heder.

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

HEDERSRELATERAD PROBLEMATIK: BEGRÄNSNINGAR

- I skolan; ej får delta i all undervisningar, klassfester, utflykter, klassresor. Har särskilda restriktioner gällande sina kläder, utseende och beteende i skolan.
- På fritiden; måste komma hem direkt efter skolan, får inte själv välja kompisar och sociala aktiviteter, gå ut efter skolan själv, ha egen fritid, sport, får inte delta i sociala verksamheter som inkluderar pojkar, får inte ha pojkvän, eller umgås med pojkar.
- I hemmen; får ej använda internet, se på tv, tala i telefon utan att bli kontrollerad, ta hem kompisar, har många förpliktelser, flickor och pojkar behandlas inte på samma sätt.

HEDERSRELATERAD PROBLEMATIK: BESTRAFFNINGAR

- Hot om bestraffningar för att han/hon ska följa förväntningar och begränsningar.
- Bestraffningar för att han/hon har överträtt förväntningar och regler.
- Planer för arrangerat äktenskap, tvångsäktenskap, könsstympning.

SCHLYTTER REKOMMENDERAR TVÅ FRÅGOR SOM KAN ANVÄNDAS I SAMTAL MED ELEVER SOM MISSTÄNKTS VARA UTSATTA:

- Vad vill du göra som du inte får göra?
- Vad måste du göra som du inte vill göra?

”...att vi inte vänder dem ryggen, att vi inte blundar för dem.”

Ur: Fadime Sahindals tal i riskdagen
20 november 2001

Könsstympning av flickor och unga kvinnor

Av Vanja Berggren, lektor, Lunds Universitet

BARNS RÄTTIGHETER

Över 3 000 flickor världen över riskerar dagligen att utsättas för att med kniv, rakblad eller glasbit för alltid få delar av sina könsorgan bortskurna, ofta utan bedövning och ofta med livslångt lidande som följd (WHO, 2008). FN:s Barnkonvention beskriver följande: *”Konventionsstaterna skall vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa.”* (Artikel 24). Med ”traditionella sedvänjor” avses i första hand könsstympning av flickor. Med ”effektiva åtgärder” avser konventionen lagstiftning som förbjuder sådana sedvänjor och informationskampanjer för att skapa medvetenhet om sedernas negativa effekter på barns utveckling. Barnkonventionen beskriver vidare: *”Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildnings-syfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel”* (Artikel 19).

I VILKA LÄNDER FÖREKOMMER KÖNSTYMPNING AV FLICKOR?

Över två miljoner flickor varje år riskerar att genomgå någon form av könsstympning. Krig, svält och andra katastrofer gör att vi idag ser kvinnlig könsstympning bland invandrare i västvärlden. I Sverige beräknas det finnas ca 42 000 kvinnor som har ursprung i länder där könsstympning av flickor är vanligt förekommande (över 50% förekomst) och av dessa är ca 8 000 flickor under 8 år (SCB, 2013).

Globalt beräknas det att ungefär 140 miljoner nu levande flickor och kvinnor har utsatts för könsstympande ingrepp (WHO, 2013). Forskning om könsstympning på flickor och kvinnor visar högst förekomst i omkring 30 afrikanska länder. Man brukar tala om ett bälte utmed och norr om ekvatorn från Egypten och Tanzania i öster till Nigeria och Mauretanien i väster. Området är dock inte strikt begränsat geografiskt, och könsstympning förekommer även utanför detta område. Könsstympning förekommer även i Mellanöstern och länder i Asien, t.ex. Indonesien (WHO, 2010). Dessa siffror (Indonesien, Iran, Irak, Kurdistan etc) är dock ännu inte medräknade i de officiella siffrorna från Världshälsoorganisationen.

DE OLIKA KÖNSTYMPNINGSMETODERNA

Enligt Världshälsoorganisationen (WHO, 2013) omfattar kvinnlig könsstympning alla förfaranden som helt eller delvis medför avlägsnande av kvinnliga yttre könsorgan eller som medför skador på de yttre könsorganen som inte är medicinskt motiverade. WHO har klassificerat 4 olika typer av könsstympning. Den mest omfattande är Typ III där alla yttre könsdelar är bortskurna och vävnaden sys ihop så endast ett hål litet som bredden på en tändsticka lämnas öppet för att låta urin och mensblod passera. Typ III kallas också infibulation och utgör ungefär 15% av de totala 140 miljonerna och är framför allt förekommen i nordöstra Afrika. Ungefär 80% av de könsstympande har som flickor blivit utsatta för Typ I, även kallad Klitoridektomi där Klitoris/delar av klitoris har skurits bort.

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

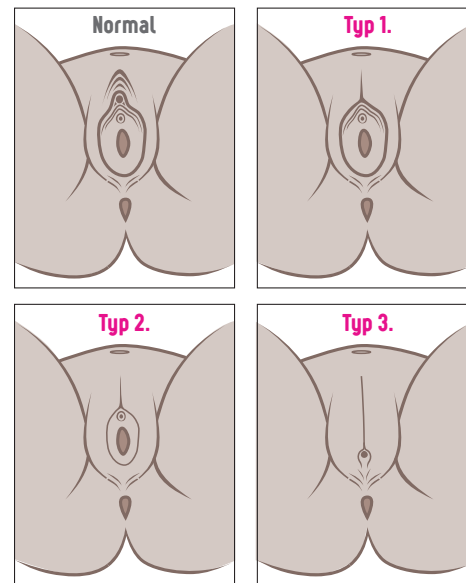
TYPEN:

Typ 1. Klitoridektomi: Delvis eller helt borttagande av klitoris och/eller klitoris förhud.

Typ 2. Excision: Delvis eller helt borttagande av klitoris och de inre blygdläpparna, och ibland de yttre blygdläpparna.

Typ 3. Infibulation: Förminskning av den vaginala öppningen genom att skapa en försegling. Man skär och sammanfogar de inre och/eller de yttre blygdläpparna och skär i vissa fall bort klitoris.

Typ 4. Andra skadliga ingrepp: Alla andra skadliga ingrepp på de kvinnliga genitalierna av icke-medicinska skäl, exempelvis prickning, snittning, skrapning och brännande.

Den mest omfattande är Typ III där alla yttre könsdelar är bortskurna och vävnaden ihopsydd så endast ett hål litet som bredden på en tändsticka lämnas öppet för att låta urin och mensblod passera. Typ III kallas också infibulation och utgör ungefär 15% av de totala 140 miljonerna och är framför allt förekommande i nordöstra Afrika. Ungefär 80% av de könsstympade har som flickor blivit utsatta för Typ I, även kallad Klitoridektomi där klitoris/delar av klitoris har skurits bort.

VARFÖR KÖNSSTYMPAS FLICKOR OCH UNGA KVINNOR? DET KULTURELLA PERSPEKTIVET

Både typer av könsstympning av flickor, liksom motiv, varierar mellan olika närbelägna etniska grupper och områden. I vissa sammanhang, framförallt i Mellanöstern och Nordöstra Afrika förekommer heder som motiv för upprätthållandet av den uråldriga traditionen att låta könsstympa sina döttrar. Tidigare forskning om motiv till könsstympning av flickor har beskrivit föreställningen att ingreppen bevarar oskulden; bl a genom uppfattningen att den kvinnliga sexualiteten kontrolleras eftersom sexuell åtrå anses försvinna genom borttagande av klitoris (Typ I) samt att ihopsyningen (infibulation/Typ III) anser skydda mot sexuell penetration före äktenskapet (Berggren, 2005).

När det gäller sammanhang för hedersrelaterat våld och förtryck är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet central och starkt knuten till kollektivet. I hederstänkandet står föreställningar om flickors oskuld och gifta kvinnors kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Detta förhållande kan vara mer eller mindre uttalat och kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb och giftermål och skilsmässa (regeringsrapporten Skr 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer). Andra motiv till könsstympning av flickor är t ex relaterade till könshierarki och ägandeskap men även till trosföreställningar rörande fertilitet och hygien samt sociala motiv, tradition, religion (Ahmed et al, 2000; Berggren & Bergström, 2010; Gruenbaum, 2001; Talle, 1994;). Ytterligare en vanlig föreställning är att könsstympning är associerad med hälsa, renhet och skönhet (Berggren et al, 2004; Talle, 2008).

Uppfattningen om kön; både fysiologiskt, sociokulturellt och religiöst hjälper oss att förstå sedvänjans fortbestånd. I många kulturer anses klitoris vara ett "manligt" organ och mannens förhud ett kvinnligt organ. Genom att avlägsna dessa organ undgår kvinnor respektive män att bli "tvåkönade" (El Dareer, 1983; Talle, 2008; Berggren och Bergström, 2010). Könsstympningen har i många sammanhang karaktären av en kroppslig initieringsrit. Detta illustreras av att den unga flickans huvud i många kulturer också är rakat då hon genom könsstympning tas upp i vuxenheten. Unga flickor ser ofta fram emot sin egen stympning med stolthet och förväntan. Smärtupplevelserna, komplikationerna och de negativa sidorna av ingreppet omtalas mycket sällan (Talle, 2008).

KONSEKVENSER AV KVINNLIG KÖNSSTYMPNING

Upprepade forsknings studier har påvisat att de olika ingreppen i kvinnliga genitala kan föra med sig allvarliga följder, såväl fysiska som psykiska, både bestående och som kan innebära ett livslångt lidande. WHO delar in hälsokonsekvenserna i omedelbara respektive sena (WHO, 2010). Exempel på omedelbara hälsokonsekvenser kan vara: kraftig blödning, smärta, chock, tetanus, blodförgiftning, urinretention, skador på närliggande organ och öppna sår i underlivet (WHO, 2010). Sena hälsokonsekvenser kan vara svårighet att kasta vatten, upprepade urinvägsinfektioner, bäckeninflammationer, infertilitet, cystor i vulva, nervknutor vid klitoris, menstruationsproblem, sexuella problem, exempelvis samlagssmärta, samt komplikationer vid förlossning (WHO, 2010). En annan komplikation efter könsstympning kan vara en negativ effekt på sexualiteten (El-Derfrawi, Lotfy, Dandash, Refaat, Eyada, 2001). Könsstympning är i sig ett stort kroppsligt ingrepp av en förövare mot offrets vilja. Mer forskning om upplevda trauman samt barnets upplevelser relaterad till könsstympningen behövs.

KÖNSSTYMPNING I SVERIGE

Socialstyrelsen uppskattar att närmare 38 000 flickor och kvinnor i Sverige kan ha varit utsatta för någon typ av könsstympning, varav cirka 7 000 är flickor under 18 år. De största skattade grupperna är födda i Somalia, Eritrea, Etiopien, Egypten och Gambia. Dessa flickor och kvinnor har genomgått könsstympning innan de kom till Sverige. (Socialstyrelsen 2015-1-32). Sverige var det första landet i Europa som lagstiftade mot könsstympning av flickor och kvinnor. Sedan 1 juli 1982 är könsstympning av kvinnor enligt lag förbjudet i Sverige.

Lagen lyder: "Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar får inte utföras oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte" (Lagen med förbud mot kvinnlig könsstympning, 1982:316).

Sverige var det första landet i Europa som lagstiftade mot könsstympning av flickor och kvinnor. Sedan 1 juli 1982 är könsstympning av kvinnor enligt lag förbjudet i Sverige.

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

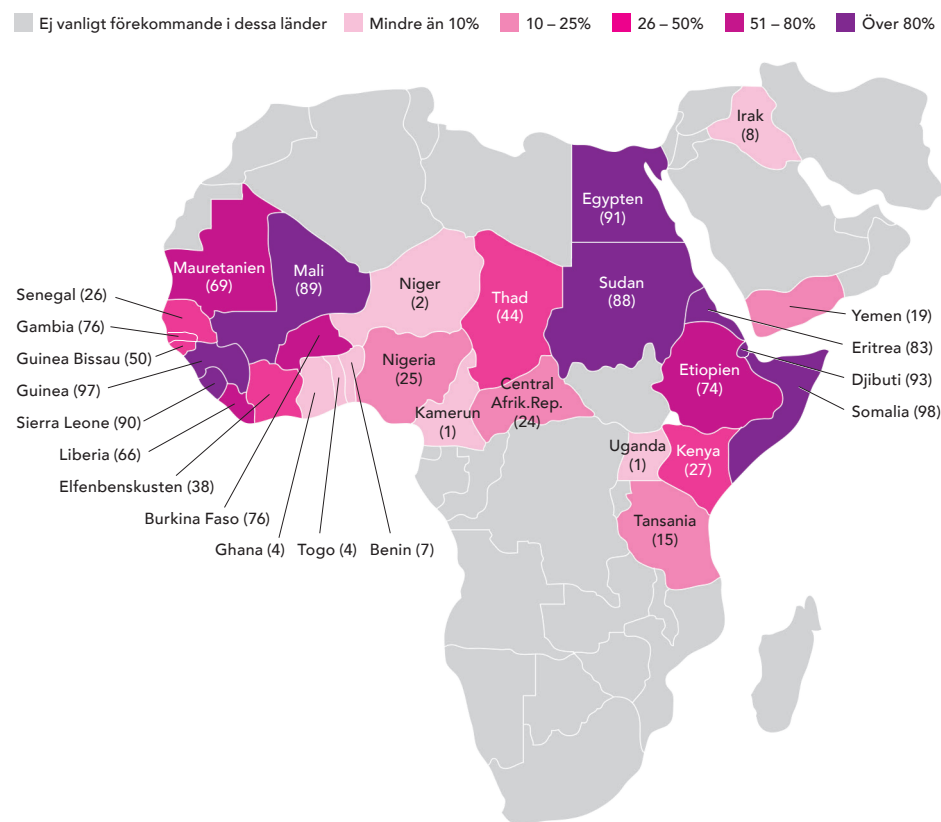
⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

För försök och förberedelse samt underlåtenhet att avslöja brott kan straff också utdömas enligt 23 kap brottsbalken (1982: 316). Syftet med lagen är att förhindra att flickor/kvinnor som bor i Sverige blir utsatta för kvinnlig könsstympning. 1998 infördes en ny lagparagraf som innebär att en person kan dömas för brott mot könsstympningslagen även om brottet skett utanför Sverige och/eller i ett land där det är lagligt att utföra könsstympning (Lag 1998:407). 2006 kom de två första fällande domarna i Sverige som gav fängelsestraff för medverkan till könsstympning på svenska flickor (Leviner, 2008).

Vi vet idag efter två fällande domar (Leviner, 2006) att kvinnlig könsstympning sker på svenska flickor, antingen i Sverige, eller att de förs tillbaka till sitt hemland för att få ingreppet utfört där (Socialstyrelsen, 2005; Socialdepartementet, 2003). Vi vet dock inte idag hur många flickor som är i riskzonen för könsstympning. En svensk forskningsstudie (Isman et al 2013) beskriver exempelvis; ”Dom vet att här i Sverige är de emot, men till och med föräldrar ljuger och nekar och säger nej, jag ska aldrig låta omskära mina flickor men gör det ändå”. Flera kvinnor beskrev vikten av att skydda familjens heder och anseende ”man omskar för att slippa skämmas, skada familjens heder.” Idag behövs ökad kunskap hos professionella kring hur man kan förebygga att svenska flickor blir utsatta samt hur man kan stötta dem som redan blivit könsstympade.

Läs mer på Länsstyrelsen Östergötlands webbsida www.hedersfortryck.se :
Vägledningen för könsstympning av flickor och unga kvinnor 2015:08.

Förekomst av könsstympning av flickor och kvinnor (UNICEF, 2013)

Skolans uppdrag

SKOLAN HAR TVÅ HUVUDSAKLIGA UPPDRAG I ARBETET MED ALLA BARN OCH ELEVER:

- Främja lärande och utveckling: Kunskap
- Förmedla normer och värden: Jämställdhet

Enligt läroplanerna för skolväsendet ska skolan aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling. Skolan har uppdraget att aktivt motverka traditionella könsnormer.

Skolpersonalen möter barn och ungdomar samt familjer dagligen under längre tid. Dessa möten ger personalen möjlighet att bygga förtroendefulla relationer med barn och ungdomar och deras föräldrar och därigenom få en kontinuitet i åtgärderna. Denna unika möjlighet gör skolan till en arena för förebyggande, främjande och stödjande insatser.

Skolan behöver kunskap, resurser, rutiner inom egen verksamhet samt rutiner för samverkan med andra myndigheter och verksamheter. Skolan har både uppdrag och möjlighet att främja jämställdhet och förebygga kränkande behandlingar och därigenom stärka varje barns och elevs personlighetsutveckling.

”Vi måste öppna en motorväg för dessa barn, det gäller här och nu och vi kan inte vänta!”

(rektor på en grundskola i Östergötland)

REKTOR HAR ETT SÄRSKILT ANSVAR:

Läroplanerna ger rektor ett särskilt ansvar för skolans demokrati- och värdegrundsarbete samt planering och utformande av skolans stödjande arbete. Rektor har dessutom ansvaret för att alla dessa uppgifter följs upp och utvecklas kontinuerligt. För att uppnå mål för utbildning behöver skolan kunskap, resurser, rutiner inom egen verksamhet samt rutiner för samverkan med alla andra myndigheter och verksamheter. Utsattheten hos de barn och unga som lever med hedersnormer, begränsningar, kontroll och förtryck behöver synliggöras, bemötas och hanteras på olika nivåer.

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

Vi tror att tidiga insatser i form av ett förebyggande och/eller främjande arbete i skolan är betydelsefulla för utsatta barn eller barn som riskerar att bli utsatta för hedersvåld. Stödmaterialen är ett exempel på verktyg som kan användas i detta syfte:

”Skolan är en central plats för alla barn och ungdomar. För flickor och pojkar som är utsatta för familjens kontroll är skolan ofta en oas, en plats att längta till...”

I arbete med hedersrelaterat våld och förtryck rekommenderar Skolverket ett arbete på tre nivåer:

1. Att nå alla flickor och pojkar i skolan och deras föräldrar
2. Att upptäcka utsatthet hos flickor och pojkar
3. Att ge stöd och skydd i akuta situationer

TILL REKTOR: Hedersrelaterat våld och förtryck - Skolans ansvar och möjligheter, skolverket 2010.

ELEVHÄLSAN:

Elevhälsa introducerades med skollagen (2010:800). Beteckningen på den verksamhet som tidigare kallades elevvård och skolhälsovård i skolan samlades med en viktig funktion att bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa. Enligt den nya skollagen ges eleverna tillgång till medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska kompetenser.

I den nya skollagen (2010:800) finns bestämmelser om en samlad elevhälsa. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande samt stödja eleverna så att de kan uppnå utbildningens mål. Elevhälsan är viktig att uppmärksamma även ur ett jämställdhetsperspektiv, eftersom symptomen på ohälsa ofta tar sig olika uttryck och uppkommer i olika åldrar för flickor och pojkar.

Elevhälsan har i uppdrag att arbeta med hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande insatser. Arbetet bedrivs i tre olika nivåer – organisation, grupp och individ. I det individuellt inriktade arbetet har elevhälsan ett särskilt ansvar att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål och undanröja hinder för varje enskild elevs lärande och utveckling. Elevhälsans generellt inriktade uppgifter är att medverka i skolans värdegrunds- och arbetsmiljöarbeten som till exempel arbete mot kränkande behandling, jämställdhet och sex- och samlevnadsundervisning. Dessutom har elevhälsan ett särskilt ansvar för att bevaka att skolan bidrar till att skapa goda och trygga uppväxtmiljöer.

Frågor som barns utsatthet för hot eller våld påverkar hälsan och är därför ett medicinskt hälsoproblem. För en flicka eller pojke som har det svårt eller har ett problem är en lätt-tillgänglig elevhälsa mycket viktig. Det är viktigt att Elevhälsan såväl som all skolpersonal har kompetens att kunna upptäcka utsatthet och erbjuda rätt stöd. Att lyssna, våga samtala och ta elevens berättelse på allvar samt att kunna möta svårigheter som eleven tar upp är en förutsättning i skolans stödjande arbete.

Melissa Delir skriver i sin empowerment-bok att hon känner sig besviken på myndigheter och andra vuxna som inte informerade henne om ungdomsmottagningen eller uppmuntrade henne att gå dit. I sin ensamhet efter att hon brutit upp med sin familj skriver hon att hon behövt prata om livet, relationer, tankar och kroppen. (Du är född att göra skillnad 2014)

Sex- och samlevnadsundervisning i skolan

IDAG

Synen på sex- och samlevnadsundervisning har vidgats med tiden - från enskilda lektioner som oftast stannat kring information om könssjukdomar, kondomer, p-piller och graviditet till ämnesintegrerad undervisning. Numera är undervisningen integrerad i flera skolämnen där man betonar dialog, diskussion och reflektioner. Undervisningen ska ge eleverna perspektiv och få dem att se sammanhang. Det ska också ge eleverna en medvetenhet om de normer och värden som styr oss i dag. Undervisningen är idag en del av skolans likabehandlingsplan och målet är att sätta ord på normer, ifrågasätta strukturer, arbeta för alla människors rätt att vara sig själva samt välja de relationer de vill ha. Begrepp som HBTQ, sexuell ömsesidighet, sexuell exponering, kränkningar online, funktionshinder, trakasserier, utanförskap och utsatthet, arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap, hedersrelaterade frågor samt könsstympning kan användas som tema för undervisningen med direkt koppling till samhället. Skolverket rekommenderar att undervisningen bör bestå av tre delar; ämnesintegrering, vardagsarbete- att fånga frågan i flykten samt enskilda lektioner eller dagar.¹³

Den nya synen på undervisning ger dessutom en beskrivning av skolans skyldighet till utredning och åtgärder som ska förebygga och motverka trakasserier och annan kränkning. Skolpersonalen förväntas upptäcka utsatthet. De ska våga lyssna och ta elevens berättelse på allvar samt kunna möta de svårigheter som eleven tar upp.

”Att inte lyssna kan innebära nya kränkningar.”

Skolverket rekommenderar att läraren samarbetar med elevhälsans personal men även ungdomsmottagningar.

¹³ Sex- och samlevnadsundervisning i grundskolans senare år - Jämställdhet, sexualitet och relationer i ämnesundervisningen Årskurserna 7–9.

Pubertetsutvecklingen

TONÅRSUTVECKLING

Ungdomsåren är kanske den mest dynamiska och progressiva perioden i en människas liv. De stora fysiska och psykiska förändringarna leder till många funderingar och kan även ge upphov till oro. Dessa förändringar sker inte alltid i samklang med varandra vilket kan medföra ett stort behov av bekräftelse och stöd.

Den unga människan skall bygga upp en egen identitet för att så småningom kunna fungera som en vuxen individ i samhället. Föräldrainflytandet minskar och påverkan från kamrater och samhälle blir allt större. Frigörelseprocessen kan skapa en känsla av ensamhet och utanförskap och självkänslan kan komma i gungning.

Ungdomsåren är en intensiv utvecklingstid, präglad av sökande där stora möjligheter ges att hämta upp och bearbeta tidigare upplevelser och eventuella konflikter. Kriser under denna period är vanligt förekommande men ger en möjlighet till växande och bör därför inte sjukförklaras. Pubertet genomsyras av tre utvecklingslinjer som inte alltid sker parallellt: Den psykosociala utvecklingen, den kroppsliga utvecklingen och den sexuella utvecklingen.

DEN PSYKOSOCIALA UTVECKLINGEN

Under tonårstiden sker en omstrukturering i hjärnan vilket leder till att de kognitiva förmågorna ändras men även önskan att bli självständig och kunna göra egna val. Förändringen i hjärnan påverkar ungdomar i förmågan att tänka konstruktivt. De blir mer impulsiva och mindre konsekvenstänkande. För en del kan det leda till en övertro på sin egen förmåga eller, tvärtom, till en minskad tilltro till sin förmåga.

Samtidigt sker en successiv önskan att bli mer självständiga, banden till familjen blir svagare och kamraterna blir viktigare. Under denna period har tonåringar en ökad sårbarhet på grund av att de kan vara gränslösa och många gånger utlämnade mot sin omgivning, vilket kan försätta individen i svåra situationer. Omgivningen som tidigare haft kontroll och kunnat sätta gränser som barnet respekterat har nu kanske satts ur spel, gränser och regler testas.

Ungdomen behöver i denna frigörelseperiod skapa egna relationer med jämnåriga och utvecklar sina förmågor i olika stadier:

Svärmeri: Här gäller det att få uppmärksamhet och synas men samtidigt ha kontroll och avbryta innan en kontakt etableras. Svärmeri sker oftast i mindre grupper där gruppen ger trygghet.

Flörta: Här gäller det synas men inte röra. Här tränas den egna förmågan att ta kontakt. Att bli bekräftad men också att inte bli bekräftad. Ingen nära relation eller kontakt.

Dejta: Att kunna fysiskt träffa en person som man tycker mycket om, att komma nära men ha tillräckligt avstånd. Ett flyktigt/ ytligt personligt möte.

Vid sidan av dessa tre stadier vill vi här nämna **vänskap**, där vänner ofta väljs utifrån upplevelse av likhet och därmed stärker självbilden. Vänskapsförhållanden ger den blivande tonåringen möjlighet till att öva/lära in viktiga sociala färdigheter såsom t.ex. kontaktskapande, kommunikation, rolltagande, hänsynstagande och konflikthantering. Även förmåga till intimitet, utanför familjen, övas i vänskap vilket är viktigt för framtida kärleksrelationer.

KROPPSLIG UTVECKLING

Under tonåren växer kroppen och förändras, vilket i sig kan skapa stor osäkerhet. Förändringarna i sig ställer andra krav och förväntningar på individen, kroppen förändras från en barnkropp till en vuxenkropp. Extremiteter växer fortast vilket skapar en "klumpighet" när finmotoriken försämras. Många lägger på sig extra kilon och blir lite knubbiga när könshormonerna ökar. Könshåret tillkommer samtidigt som könen utvecklas och växer till. Pojkarna får nattliga ejakulationer och kan få okontrollerbara erektioner som inte alltid är kopplade till sexuell lust. Flickorna får menstruation och bröstet utvecklas. Många ungdomar får bekymmer med transpiration som kan lukta starkt. De växer även på längden och många kan få problem med finnar och fett hår. För att undervisa i hur könen utvecklas krävs kunskap av läraren och det är viktigt att undervisningen sker på ett objektivt sätt och framhåller hur fantastiska våra underliv är.

När ungdomarna passerat de tre stadierna ovan är de mogna att påbörja en kärleksrelation. Successivt ökar deras integritet, impulsiviteten minskar och konsekvenstänkandet ökar. De ökar sin självkänsla och personkänedom.

De har blivit vuxna.

SEXUELL UTVECKLING

Alla människor har olika belöningssystem, detta gäller även det sexuella. När barn berör sig själva och det känns skönt är det oftast tillåtet och vi kopplar ihop det med njutning. Senare i livet blir dessa handlingar en sexuell handling med helt andra krav på förhållningssätt från omgivningen. Den sexuella lusten blir starkare men också mer kravfull och begränsad.

Sexuella fantasier är en viktig del av den sexuella utvecklingen. Fantasierna kan ibland vara skrämmande och fyllda av skam samtidigt som fantasierna öppnar nya spännande ”dörrar”. Det är inte ovanligt att sexuella fantasier berör känsliga områden där tvång eller våld ingår. Fantasierna kan även handla om situationer som inte är accepterade eller tillåtna av omgivningen. Fantasierna är privata och ska inte delas med obehöriga. Det är viktigt att hålla isär fantasier med verkligheten. Fördelarna med fantasierna är att individen själv kan bestämma innehållet och styra händelseförloppet. Här kan individen själv hitta sin egen sexualitet som fungerar i den verkliga världen tillsammans med andra.

Den sexuella lusten har även den en viktig funktion i den egna sexuella identitetsutvecklingen. Här hittar individen sina egna tändningsmönster samt kroppens reaktion när den sexuella lusten infinner sig. Det är även här viktigt att lära sig att hantera sin sexuella lust och kunna omsätta den i rätt situation.

SJÄLVSTIMULERING ELLER ONANI

Självstimulering eller onani är ett viktigt instrument i lärandet av hur kroppen reagerar på sexuell stimulans. Här sammankopplas sexuella fantasier och sexuell upphetsning med fysisk stimulering. I denna fas är det viktigt att individen har en god kroppskänedom framförallt hur kroppen reagerar och hur det känns.

Eftersom begreppet onani uppfattas väldigt olika beroende på uppfostran, tradition och etiska normer bör du som undervisar vara extra lyhörd för elevernas reaktioner. Samtalen kan med fördel föras utifrån ungdomarnas egna funderingar och på det sättet lättare möta den rädsla som finns då onani förs på tal. Pojkarna har en fördel i den praktiska fasen då de lättare kan se och känna hur könet förändras under stimulering. De har ofta ett mer tillåtande förhållningssätt till sitt kön. Pojkarna kan dessutom studera andra pojkar och på det sättet få en egen referens till det egna könet.

Flickorna har ofta en lite mer problematiserad inställning till sitt kön. Dels på grund av våra värderingar och framställningen av det kvinnliga könet. Könets placering försvårar även för flickorna att studera sitt kön. De kan inte heller studera andra kvinnor utan hänvisas ofta till tecknade bilder eller via pornografiska bilder. De har även en otillräcklig kunskap om underlivets anatomi och fysiologi och de ger dem begränsade möjligheter att förstå vad som händer vid menstruation, vid sexuell stimulans eller vid graviditet. Kvinnan är hänvisad till att förlita sig på känslan och det förutsätter att de vet hur underlivet fungerar.

Successivt ökar ungdomens integritet, impulsiviteten minskar och konsekvenstänkandet ökar. De ökar sin självkänsla och personkänedom. Så när ungdomen passerat dessa stadier är de mogna att påbörja en kärleksrelation.

Under dessa processer blir tonåringen mer medveten om sin könstillhörighet, könsidentitet och sexuella uttryck. För de ungdomar som avviker från samhällets normer och könsordning behövs ofta mer stöd för att de ska kunna hitta sin egen identitet och livsutrymme. Framför allt för de ungdomar som befinner sig i miljöer där heder sammankopplas med sexualitet och könstillhörighet.

Sexualiteten är ett effektivt styrmedel där både makt och kontroll kan utövas – med förödande resultat i kombination med skam och skuld känslor kan individen styras totalt eller i värsta fall tillintetgöras, samtidigt som sexualiteten förväntas ge njutning, bekräftelse, spänning, och fina upplevelser.

Samhällets syn på den frigjorda sexualiteten krockar med gamla värderingar och förväntningar samtidigt som individen förväntas leva ut sin egen sexualitet. Dessutom kan denna frigjordhet bli svår att hantera om man inte är uppvuxen med ett synsätt som förutsätter ett jämlikt samhälle med lika rättigheter utifrån ett individuellt perspektiv.

Speciellt under tonårstiden med alla de förändringar som sker i kroppen och knoppen är det lätt att känna sig kränkt eller att kränka någon annan. Därför är det viktigt att börja med att lära sig hur den egna kroppen fungerar utan att sammankoppla den kunskapen med sexualitet i början. Det är också viktigt att lära sig sätta egna gränser och våga lita på sin kunskap om den egna kroppen, känna igen och förstå kroppens signaler. Den kunskapen byggs på successivt och kan ta flera år beroende på vars och ens personliga utveckling.

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

Ungdomsmottagningen (UM)

På senare år har medvetenheten kring ungdomars psykiska ohälsa ökat och efterfrågan från ungdomar att få stöd och hjälp är stor. Detta har gjort att behovet av den psykosociala kompetensen på mottagningarna är större idag än tidigare.

Ansvar för ungdomsmottagningarnas verksamhet ser olika ut i landet. Där både kommun, skolhälsovården och landsting kan vara ansvariga på olika sätt. I en del län drivs verksamheterna i samverkan mellan olika enheter och i andra län kan en instans ha ansvar för hela verksamheten både i det medicinska och sociala arbetet. De lagar vi stöder oss på är hälso- och sjukvårdslagen, föräldrabalken, socialtjänstlagen och WHO:s riktlinjer om barnens rätt.

MÅLGRUPP

Åldersgrupperna kan se olika ut för olika mottagningar i landet. Det vanligaste är att mottagningen vänder sig till alla ungdomar mellan 13-25 år som har frågor om tonårsutveckling, graviditetsoro, preventivmedel, sex och samlevnad, relationer eller sexuellt överförbara infektioner.

Ungdomsmottagningarna bör visa extra omsorg av ungdomar med bakgrund i familjer med hedersnormer, funktionshindrade, HBTQ (homosexuella, bisexuella, transpersoner och queer) samt ungdomar med kraftiga riskbeteenden. I dessa fall krävs ofta samarbete med andra instanser då dessa ungdomar har svårt att själv söka ungdomsmottagningen. Besöken på ungdomsmottagningen är frivilliga, kostnadsfria och sker på ungdomens eget initiativ.

MÅL

Det övergripande målet för UM är att främja fysisk och psykisk hälsa, stärka ungdomar i deras identitetsutveckling så att de kan hantera sin sexualitet samt att förebygga oönskade graviditeter och sexuellt överförbara infektioner.

I möten strävar UM efter att inte döma eller värdera det ungdomar berättar utan genom dialog skapa förutsättningar för förståelse och växande. Det är viktigt att visa på ungdomars möjligheter till aktiva val och därigenom stärka deras ansvarstagande och handlingskraft. För många ungdomar är UM den första plats där de söker hjälp på egen hand. För många kan det räcka med ett enstaka besök för att få svar på frågor och bekräftelse kring den egna utvecklingen.

UNGDOMSPERSPEKTIV

Frivillighet är en bärande princip i verksamheten. Verksamheten ska utgå från ungdomarnas situation och initiativ och med respekt för deras vuxenhet i utveckling. UM har i sitt arbete ett ungdomsperspektiv där vi genom att bemöta ungdomar med respekt och förståelse skapar en arena för möten.

UNGDOMAR FRÅN OLIKA KULTURER

UM bör arbeta för att ungdomar med olika kulturell och religiös bakgrund får de kunskaps- och hjälpinsatser som motsvarar deras specifika behov. I det individuella arbetet skall UM stödja ungdomarna i deras livsval. Ibland hamnar detta arbete i konflikt med ungdomarnas kultur. UM skall stödja ungdomen i att hitta framkomliga vägar att hantera detta.

SVÅRIGHETER MED UM – UNGDOMAR SOM LEVER I EN HEDERSKONTEXT:

Vi fostras i den miljö vi växer upp i och vår historia påverkar våra värderingar och de val vi gör i livet. Detta blir speciellt tydligt för ungdomar som kommer från andra länder och som har en annan historia med andra värderingar. Många av dessa ungdomar hamnar mellan två världar där krav och förväntningar på individen blir extra svårt att hantera.

Livsvillkoren för ungdomar inom familjer med hedersnormer skiljer sig från andra ungdomar som inte lever med hedersnormer. Ungdomarnas vuxenresa kantas av specifika och hårda krav och förväntningar och grundas på krav på oskuld, ryktesspridning och heder och där stödet från sina föräldrar saknas i deras utveckling till självständiga individer. Detta gör att deras behov av stöd och information måste målgruppsanpassas och erbjudas på ett mer tillgängligt sätt. En av svårigheterna som har uppmärksammats på ungdomsmottagningen är att ungdomarna inte nås i tidigt skede, och att de som kommer till mottagningen ofta söker stöd ganska sent.

Eftersom sexualitet är en av grundpelarna för att upprätthålla familjens heder blir all information om sexualitet ett hot mot familjens heder. Kraven och förväntningarna på individens utveckling under tonåren är olika mellan flickor och pojkar och utrymme för andra könsöverskridande identiteter existerar inte.

Pojkarna som lever med hedersnormer är och i större utsträckning tillåts vara mer öppna, det vill säga att deras önskningar av egna sexuella erfarenheter av hederssystemet (familjen, klanen) ses som något positivt och något som indirekt bejakas. Pojkarnas jargong gentemot flickor som lever i en hederskontext kan bli svår att motstå. Pojkarna har inte den hårda sexuella kontrollen och ansvar i relation till flickorna. Flickorna i sin tur internaliseras till att anpassa sig till pojkarnas önskan och auktoritet samtidigt som den sexuella lusten och önskan att få vara som alla andra växer sig starkare.

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

⁸ Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.

⁹ <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/>

Det är inte ovanligt att flickorna tar stora risker i sin önskan att få leva ett självständigt liv med fri kärlek och med egna sexuella erfarenheter. Detta gör att flickornas bristande förmågor gör att de inte klarar av att hantera allvarliga konsekvenser som kan påverka deras framtid. Ungdomsmottagningarna har mött nya situationer och utmaningar som krävt nya sätt att tänka och förhålla sig till. Exempel på situationer: Unga kvinnor som önskar att ungdomsmottagningen skriver ett oskuldsintyg inför ett planerat äktenskap, samtal kring arrangerade och/eller tvångsäktenskap, kusingifte och våldtäkt inom äktenskap, hot om våld och våld i hederns namn, unga kvinnor som är rädda att de inte kommer att blöda vid första samlaget, unga kvinnor som vill ha hjälp med att återkonstruera den så kallade "mödomshinnan" och unga kvinnor som är gravida och skräckslagna.

Ungdomsmottagningen är en lättillgänglig verksamhet dit ungdomar ska kunna söka på eget initiativ för att få råd, stöd och vård. Verksamheten bygger på tillgänglighet och valfrihet. Genom att vara en "lågtröskelverksamhet" blir det lätt för alla ungdomar att vända sig till ungdomsmottagningen med olika slags frågor. Ungdomar kan själva välja vilken ungdomsmottagning de vill besöka. Ungdomar med begränsat livsutrymme kan få svårt att uppsöka ungdomsmottagningen utan hjälp av annan vuxen. Vi vet också av erfarenhet att ungdomar som lever i en hederskontext eller utsatta ungdomar inte vågar synas på ungdomsmottagningen, av rädsla för ryktesspridning.

Att ha ett gott samarbete med skolans personal är en förutsättning för att kunna nå dessa ungdomar där skolans personal kan hjälpa eleven att få en kontakt på ungdomsmottagningen. En annan fördel är att personalen på skolan har en övergripande och långsiktig kontakt med ungdomarna. Samarbete mellan ungdomsmottagningarna och skolan underlättar det förebyggande arbetet för att stärka individen.

En annan svårighet för ungdomsmottagningens arbete är att ungdomarna ibland kommer till oss sent med sina frågor eller sin oro. Det kan vara ett stort steg att själv ta ansvar och boka en tid till UM. Det är viktigt att ungdomarna och vuxna vet att ungdomsmottagningarna arbetar med så många fler frågor än sexualitet.

SAMVERKAN MELLAN SKOLAN OCH ANDRA INSTANSER:

Barn och ungdomar är vårt gemensamma samhällsuppdrag. Var och ens ansvar är en del av helheten i det kommunala arbetet. För att stödja barn och ungdomar under deras personlighetsutveckling och uppväxt behövs samordning av samhällets olika resurser och kontinuitet i det stödjande arbetet. Det arbetet ska utgå från barns perspektiv och stödet bör ges där barnen tillbringar större delen av sin tid och känner sig trygga.

Med samverkan menas att tillföra "sina specifika resurser, kompetenser och/eller kunskaper till en uppgift som man har att genomföra gemensamt." Våld – Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. (Socialstyrelsen 2011)

En långsiktig, stabil och framgångsrik samverkan förutsätter styrning och ledning som legitimerar samverkan. Det är viktigt att alla verksamheter i samhället förfogar över tydliga mål och strategier. För samverkan behöver alla samverkansparter ett gemensamt uppdrag och kunskap som bas. Det möjliggör och underlättar kommunikationen. Kunskap och kommunikation är verktyg för samverkan. Samverkan mellan myndigheterna beskrivs i § 6 förvaltningslagen.¹⁴

6§

Varje myndighet skall lämna andra myndigheter hjälp inom ramen för den egna verksamheten.

Förvaltningslag (1986:223)

KAPITEL 3

Lektion 1: *Introduktion och filmvisning*

Lektion 2: *Lära känna varandra*

Lektion 3: *Pubertetsutvecklingen*

Lektion 4: *Barns och ungas rättigheter*

Lektion 5: *Underlivet*

Lektion 6: *Frågelådan, elevernas egna frågor*

Planeringsarbetet

Planeringen av lektionerna bör ske tematiskt och integrerat i andra ämnen. Det är viktigt att vara förberedd och kunna anpassa lektionerna utifrån gruppens mognad och behov liksom efter övrig verksamhet i skolan. Förankra arbetet hos ledning och personal på skolan samt skaffa mandat att kontinuerligt informera om arbetet. Sammankalla berörd personal och diskutera med arbetslagen, lyft upp eventuella behov, så som till exempel ändring av lektion eller schemaläggning. Det är viktigt att hela skolan är informerad om arbetet från starten. Det underlättar förankring av arbetet i skolans verksamhet och ökar synergieffekterna.

Det underlättar:

- Att anpassa schemaläggningen.
- Integrering av flera ämnen i undervisningen.
- Att kunna möta elever och/eller föräldrar vid frågor eller reaktioner som eventuellt kan uppstå med anledning av innehållet i lektionerna.

HÖRNSTENAR I LEKTIONERNA

- Att genom lektioner, dialog och reflektioner öka elevernas kunskap om och förståelse av pubertetsprocessen för att kunna förhålla sig till och hantera både sin egen och andra jämnårigas identitetsutveckling.
- Att möta eleverna på deras nivå och utgå från deras egna tankar, funderingar och tonårsutveckling.
- Att inte bara ge fakta kring vad som händer i kroppen, tankar och relationer utan också att ge plats till möten och dialog.
- Att genom dialog, reflektioner och fakta möjliggöra att blivande tonåringar "känner igen sig" och sina jämnåriga. Att de förstår att det är normalt med förändringar under puberteten.
- Att poängtera meningen med puberteten – en tid mellan barndom och vuxenliv - en tid med massor av förändringar som resulterar att man växer och ens livsutrymme blir större och större för varje dag under denna tidsperiod.
- Bygga upp förtroendefulla och respektfulla möten med eleverna och elever emellan där dessa både vågar ställa frågor och ta ställning samt berätta och förklara sina åsikter.
- Att fånga frågan i flykten!

FÖR ENSKILDA LEKTIONER GÄLLER

Utöver planering av tema och syfte med varje lektion är det viktigt att ha beredskap för ungdomarnas mognad, vara mycket flexibel och kunna anpassa material och innehåll efter den. Samma koncept kan inte fungera i varje klass. Utgå från elevernas egna frågor både i helklass och mindre grupper.

REFLEKTIONSRUNDA

Avsluta varje lektion med att erbjuda varje elev en stund, att säga något om lektionen. Vi använder oss av en mjuk hjärtkudde liknande ett hjärta. Denna kallar vi hädan-efter för **mjukisen**. Den som håller i **mjukisen** får klassens uppmärksamhet. Det är inte nödvändigt att varje elev ska säga något, men det är bra att var och en får en chans att fundera en stund.

Mjukisen måste absolut inte vara en hjärtkudde, du kan använda ett litet kramdjur, mjukboll eller liknande.

FRÅGELÅDA

Ställ fram en insynsskyddad låda efter varje lektion. Eleverna får lägga sina frågor som de inte vågat ställa i klassen. Dessa frågor samlas in, avidentifieras för att senare gås igenom under lektion 6.

ERFARENHETER OCH REFLEKTIONER

Inledningsvis kan samtal och information om kropp, känslor och det som händer under puberteten kännas som obekväma av eleverna. När normer och värden får utrymme att ifrågasättas kan olika elever reagera på olika sätt. Teman som kropp, sexualitet och kön kan vara tabubelagda i familjer med hedersnormer. Tänk på att det kan finnas elever som är könsstympade och som enligt tradition är lärda i att det är tabu att uttala ordet på sitt könsorgan. Detta kan vara särskilt problematiskt om en könsstympad elev inte vågar nämna ordet på sitt kön. Här behövs det en förståelse och tidig identifikation av problemet bakom problemet. Det vill säga de hinder som finns och som gör att utsatta hindras från att berätta om sin utsatthet.

Ämnen kan skapa nyfikenhet, men också oro när dessa uppfattas som hot. Den information som eleverna får överensstämmer inte alltid med den information eller kunskap de har med sig innan. Det är därför viktigt att vara uppmärksam på den enskilde elevens reaktioner, ha redskap att förhålla sig och erbjuda stöd vid behov. Vi uppfattade att de flesta pojkar inte kommit lika långt i sin pubertetsmognad som flickorna. Det kan vara bra att tänka på att det kan skapas en spänning mellan pojkar och flickor. Flickorna ifrågasatte lektionerna, medan pojkarna blev pratiga och frågevisa i början. Både pojkar och flickor blev mer och mer engagerade i diskussionerna och reflektionerna allt efter som tiden gick.

Teman som kropp, sexualitet och kön kan vara starkt tabubelagda hos vissa familjer. När elever reagerar på dessa teman: **KLARGÖR ATT SKOLANS UPPDRAG HANDLAR OM ALLA BARN!**

Det är viktigt att:

- Materialet och lektionerna anpassas utifrån elevernas mognad.
- Undervisningen pågår under en längre tid. Kontinuitet gör att man kan bygga upp en förtroendefull relation med eleverna.
- Lärare och personer med specifika yrkeskompetenser samverkar under undervisningarna.
- Ha med ett HBTQ-perspektiv.
- Ha med perspektivet funktionsnedsättning.

Lektion 1: Introduktion och filmvisning

Du behöver: Filmexempel: *Tonårsdrömmar, del 1: Före puberteten* (speltid 23 min), dator och projektor

Syftet är att försöka normalisera tonårsutvecklingen och visa på vilka konsekvenser det kan skapa för individen och för omgivningen. Målet med lektionen är att introducera eleverna om vad som kan hända både med kroppen och med känslorna under tonårstiden. Ge varje elev en möjlighet att förstå sin egen utveckling men också att kunna förstå andras utveckling. Förhoppningen är att vi ska öka elevernas tolerans för varandras olikheter och sårbarhet under denna period.

Den valda filmen berättar om puberteten och filmvisning kan vara ett bra sätt att inleda lektionerna med. Vi rekommenderar filmen ”Tonårsdrömmar”, en spelfilm där ungdomar spelar rollerna, vilket underlättar för eleverna att känna igen sig. I filmen ”Tonårsdrömmar” får vi följa Darren och Natalie på deras väg från barndomen, via puberteten till vuxenlivet. Filmen rekommenderas för skolan och klass 4-9 inom ämnet biologi.

Lektion 2: Lära känna varandra

Lektionerna berör viktiga men för en del elever mycket känsliga ämnen. Mot bakgrund av denna förståelse är det viktigt att skapa förutsättningar för ett tryggt klimat, genom att prata om regler och förhållningssätt under lektionerna.

Förslag på regler:

- Att respektera varandras åsikter och eventuella kommentarer.
- Att alla får en möjlighet att säga vad man tycker och tänker och att det inte finns något rätt eller fel. Man kan se, uppleva och uppfatta saker utifrån olika perspektiv.
- Om någon skulle vilja prata enskilt så finns skolsköterska och kurator.

Eleverna ska känna att dessa lektioner handlar om dem själva, och därför ska deras egna tankar, känslor, drömmar och mål i livet vara basen för diskussionerna. Uppmuntra varje elev att berätta om sina egna tankar, känslor och drömmar. Det är viktigt att varje elev lyssnar till och reflekterar över klasskamraternas egna berättelser. Arbeta enligt följande koncept:

- Visitkort.
- Hjärtat.
- Återkoppling av filmen ”tonårsdrömmar” genom gemensamma reflektioner.

VISITKORT

Du behöver: Något grövre papper i olika färger, sax, färgpennor

Syfte med visitkortet är:

- Att lära känna varandra.
- Att kunna bekräfta varje elev med namn.
- Att synliggöra varje elev i den stora gruppen.

Eleverna får skriva ett eget visitkort. Därefter presenterar sig varje elev med hjälp av visitkortet inför klassen. Presentationsrundan blir mer personligt och dessutom kan korten användas i syfte att lära känna varandra. Eleverna blir bekräftade och synliggjorda i gruppen

Gör så här:

På framsidan skriver eleven sitt namn. På baksidan beskriver eleven sina egenskaper.
1) Vad är hen bra på? 2) Vad blir hen glad av? 3) Vad blir hen arg av?

Varje elev ska ha kortet framför sig på bänken med namnet vänt ifrån sig och texten vänd mot sig. Framsidan av kortet kan hjälpa gruppleddaren att komma ihåg elevens namn och baksidan påminner eleven om dennes egenskaper.

Dessa kort samlas in efter varje lektion och delas ut i början av nästa lektion.

HJÄRTAT

Du behöver: Något grövre papper i olika färger, sax, färgpennor

Syftet här är att eleverna får möjlighet att reflektera över egna drömmar och framtidsplaner.

Gör så här:

1. Skriv ut bilaga 1 i olika färger.
2. Klipp ut den i hjärtform innan lektionen börjar.
3. Eleverna får gärna välja var sitt hjärta.
4. Varje elev ges en stund att skriva på hjärtat, sedan viks det ihop och lämnas till ledaren.
5. Informera eleverna om att det de skriver på hjärtat endast är till för lektionsledarna, och inget som andra elever kommer att ta del av!
6. Dokumentera elevernas svar och dina reflektioner kring svaren.

Be eleverna skriva enligt följande:

Mina planer: – när jag blir 16 år, – när jag blir 18 år – det jag oroar mig mest för.

Det jag önskar förändra: – hos mig själv – hos mina klasskamrater – hos mina kompisar – hos min familj – i Sverige – i världen.

Dessa kort samlar vi in! De får inte visas för någon annan!

REFLEKTIONSRUNDA

Mjukisen skickas runt till alla i klassen. Den som håller i den reflekterar över dagens lektion samtidigt som de andra lyssnar. Det är OK att bara hålla i **mjukisen** utan att säga något mer som en tyst reflektion för sig själv.

AVSLUTNING MED FRÅGELÅDAN

Frågelådan läggs fram på katedern. Allt material samlas in efter lektionen. Elevernas visitkort kommer delas ut vid nästa lektion.

Lektion 3: Pubertetsutvecklingen

Du behöver: Dator, Projektor, PDF: Mognad och livsutrymme - Puberteten: finns på Länsstyrelsen Östergötlands webbsida www.hedersfortryck.se

Till elever: (beställ på www.Gothia.se)

– Flickor, mens, pubertet, Pia Höjeberg

– Pojkar, målbrott, pubertet, Pia Höjeberg

Gör så här:

1. Dela ut broschyrerna.
2. Gå igenom pubertetsutvecklingen med hjälp av pdf-dokumentet.
3. Låt eleverna reflektera över pubertetsutvecklingen utifrån sina egna tankar.

Att tänka på: "Fingertoppskänslan"

Det är viktigt att vara uppmärksam på elevernas reflektioner. En negativ kommentar kan innebära en kränkning för någon annan. Oftast behöver man lotsa dialogerna för att minska riskerna. Samtidigt är det viktigt att fånga upp och använda sig av elevernas inlägg och kommentarer för att visa på våra olikheter och att vi kan tolka och hantera situationer på olika sätt. Det är sällan att något är fel utan vi ser och tolkar olika situationer och kunskap på olika sätt. Det finns mycket vi kan lära av varandra.

REFLEKTIONSRUNDA

Mjukisen skickas runt till alla i klassen. Den som håller i den reflekterar över dagens lektion samtidigt som de andra lyssnar. Det är OK att bara hålla i **mjukisen** utan att säga något mer som en tyst reflektion för sig själv. Anteckna gärna elevernas reflektioner.

AVSLUTNING MED FRÅGELÅDAN

Frågelådan läggs fram på katedern. Allt material samlas in efter lektionen. Elevernas visitkort kommer delas ut vid nästa lektion.

Lektion 4: Barn och ungas rättigheter

Du behöver: Dator, Projektor, PDF: Mognad och livsutrymme - Barns rättigheter. Finns på Länsstyrelsen Östergötlands webbsida: www.hedersfortryck.se.

Till elever: Beställ broschyr om Barnkonventionen¹⁷, en lättläst skrift utgiven Regeringskansliet. www.regeringen.se

Syftet med lektionen är att informera eleverna om barns och ungdomars rättigheter och att arbeta aktivt med demokrati. Att göra demokrati!

Gör så här:

1. Presentera barnkonventionen med hjälp av pdf-dokumentet.
2. Dela ut broschyren.
3. Låt eleverna reflektera över barnkonventionen.

DEMOKRATISPEL – EN PRAKTISK ÖVNING

Gör så här:

- Varje elev får själv tänka på tre viktiga saker som hen vill ha i klassrummet.
- Dela eleverna i mindre grupper.
- Varje grupp ska komma överens om tre gemensamma viktiga saker.
- Slutligen ska hela klassen komma överens om tre gemensamma viktiga saker.

Spelet avslutas med en dialog om hur ett beslut fattas på ett demokratisk sätt. Avsluta demokratispelet genom att belysa att ett beslut ska respekteras av alla. Visa på de möjligheter som finns där alla kan påverka och komma med förslag till förändringar.

REFLEKTIONSRUNDA

Mjukisen skickas runt till alla i klassen. Den som håller i **mjukisen** reflekterar över dagens lektion samtidigt som de andra lyssnar. Det är OK att bara hålla i **mjukisen** utan att säga något som en tyst reflektion för sig själv. Anteckna gärna elevernas reflektioner.

AVSLUTNING MED FRÅGELÅDAN

Frågelådan läggs fram på katedern. Allt material samlas in efter lektionen. Elevernas visitkort kommer delas ut vid nästa lektion.

VÅRA REFLEKTIONER OCH FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Ledarens roll handlar om att bekräfta varje elevs funderingar och tankar samt stärka varje elev i att våga säga sin mening. Ledaren ska hjälpa eleverna att navigera genom dialog och diskussion, men ibland enbart vara observatör.

Det finns ofta både svårigheter och möjligheter med samtal i större grupp.

Initialt passiva elever kan med tiden bli aktiva och uttrycka sina åsikter senare.

Det kan vara svårt i början att få hela klassen att enas om de tre viktiga sakerna.

Ge dem tid och led dem varsamt fram till ett gemensamt beslut.

Det blir en positiv aha-upplevelse när eleverna erfar demokratiprocessen!

*”Aha, är det så
det går till!”*

*”Att praktisera demokrati!
Att göra demokrati!”*

¹⁷Mänskliga rättigheter, Barnets rättigheter, En lättläst skrift om konventionen om barnets rättigheter, Regeringskansliet, december 2007

Lektion 5: Underlivet (könsfördelade grupper)

Du behöver: En torso, dvs en modell av ett bäcken och kön. Vi rekommenderar en specialtorso som ser mer naturligt ut i utseendet. Den ska ha både ett kvinnligt kön och ett manligt kön som kan skiftas vid behov.

Litteratur:

1. Världens viktigaste bok om kroppen, känslor och sex” av Matilda Simonsson, RFSU.
2. www.fragachans.nu klicka på staty - flicka eller pojke och läs vidare under fliken ”kön”

Syftet med lektionen är att öka kunskapen om underlivets utseende och funktion och att skapa forum för samtal om rätten till att få bestämma över sitt eget liv och sin kropp.

Det är viktigt att ledaren känner sig trygg med sina kunskaper och sin egen sexualitet. Ämnet är laddat och kan kännas hotfullt för eleven. Det är viktigt att vara medveten om de värderingar vi har och hur detta påverkar ledarens undervisning. När vi pratar om underlivet är det lätt att hamna i en diskussion som utgår från sexualitet och reproduktion. För att kunna avdramatisera lektionen om underlivet är det av vikt att fokusera på utseende och funktion. Med rätt kunskap och förståelse för hur underlivet fungerar ges individen möjlighet att kunna tolka underlivets signaler och på detta sätt ge ökad kontroll och ökat självförtroende. Det i sin tur stärker möjligheterna till egen gränssättning.

*Stanna upp!
Håll dig till temat!*

¹⁸ Världens viktigaste bok om kroppen, känslor och sex av Matilda Simonsson, RFSU.

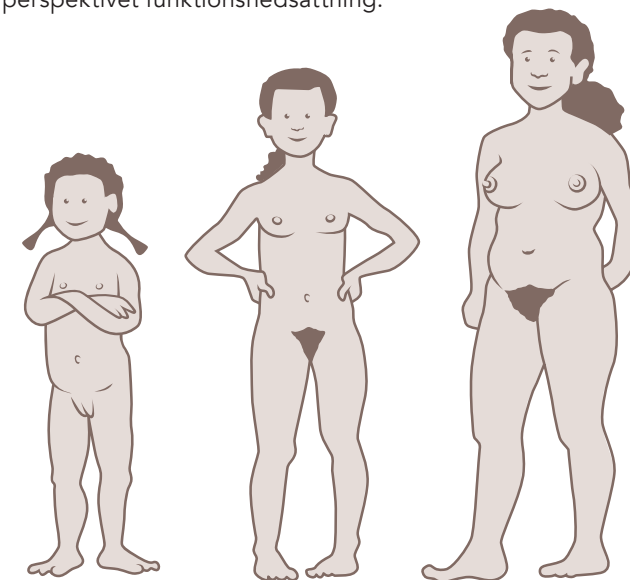
Gör så här:

- Klassen delas in i en flick- respektive pojkgrupp.
- Påpeka och informera eleverna om att lektionen inte har med sex att göra utan ska tillföra en ökad kunskap om underlivet.
- Sikta mot att hålla denna lektion på ett sakligt plan, eftersom det kan finnas en stor obalans i jargong och kunskapsnivå hos eleverna.
- Poängtera att lektionen är en förberedelse för fortsatt arbete för att ge eleverna ökad kunskap och förståelse för hur underlivet fungerar.
- Förklara att underlivets utseende är mycket personligt och det utvecklas individuellt.
- Visa de olika delarna noga och förklara funktionerna.
- Låt eleverna känna på torson.

Att tänka på :

Var väl förbredd; vi har uppmärksammat följande:

- Ofta råder stor okunskap om underlivet
- Underlivet är ofta sexualiserat
- Det finns normer om rätt och fel
- Det finns tabu och skam
- Ha med ett HBTOQ-perspektiv
- Ha med perspektivet funktionsnedsättning.

FLICKORNAS GRUPP:

Med hjälp av torso och böckerna gå igenom:

- Underlivets utseende och funktion: både pojkar och flickor
- Underlivet: menstruation och förändringar som sker under tonårstiden.
- Visa olika mensskydd. Låt eleverna praktisera på torson, föra in en tampong eller bara titta på olika delar av underlivet.
- Prata om slidkransen och förklara myten om mödomshinnan. Visa bilder på slidkrans!
- Prata om könsstympning och konsekvenser
- Prata om rätten till integritet och att själv bestämma över sin egen kropp

REFLEKTIONER OCH TIPS

Gå igenom underlivets utseende och funktion även menstruation och olika hjälpmedel som man kan använda vid blödning. Prata om slidkransen och tamponganvändning.

Diskutera oskuldsnormen i en hederskontext, myten om mödomshinna och blödningen vid första samlaget som bevis på oskulden och renligheten hos flickor och kvinnor.

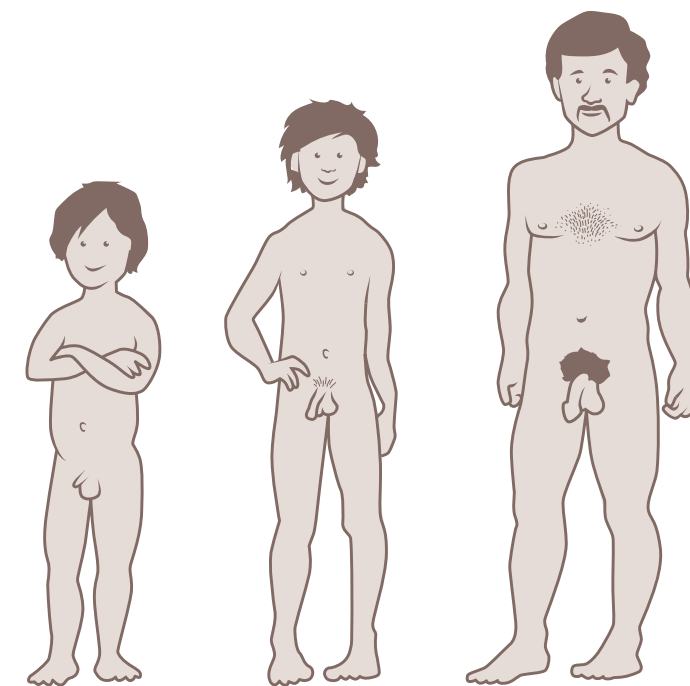
Vi vet att unga flickor med hedersnormer avskräcks från beröring i underlivet, vilket medför rädsla för tamponganvändning, olika träningsformer, cykling m. m.

Vid sidan av oskuldens existens genom en så kallad mödomshinna ansvarar flickor och unga kvinnor för sina beteenden och värderas därmed efter dessa. Det är viktigt att stärka flickorna i deras kroppsuppfattning och öka deras förståelse för hur underlivet fungerar. Flickorna behöver höra följande:

1. Det finns inte någon mödomshinna!
2. Alla blöder inte vid ett första samlag!
3. Jag är inte bara mitt kön!
4. Jag är värdefull, precis så som jag är!
5. Jag bestämmer själv över min kropp!

Med tanke på att det finns flickor i vårt land som är eller riskerar att bli könsstympade, är det extra viktigt att informera om hur ett naturligt underliv ser ut. Ge eleverna tid och låt kunskapen sjunka in. Man kan också ta tillfället i akt och informera om stöd och hjälp som finns.

Det är viktigt att ledaren går långsamt fram tills dess eleverna känner sig bekväma med lektionen.

POJKARNAS GRUPP:

Med hjälp av torso och böckerna gå igenom:

- Underlivets utseende och funktion: både flickor och pojkar
- Underlivet: förändringar som sker under tonårstiden.
- Förhudens funktion och förändringar
- Olika körtlar och dess funktion, svällkropparnas funktion, testiklar, bistestiklar, pollutioner.
- Prata om erektion
- Prata om myten om mödomshinnan!
- Prata om rätten till integritet

REFLEKTIONER

Pojkarna har en fördel då de lättare kan se sitt kön, och att känna hur könet förändras till exempel under stimulering. De har ofta ett mer tillåtande förhållningssätt till sitt kön. Pojkarna kan dessutom studera andra pojkar och på det sättet få en egen referens till det egna könet. Nackdelarna är att det ställs stora krav på utseende och form och en inre osäkerhet kan skapas hos pojkar om det egna könets utseende inte svarar upp mot andra referenser.

Denna lektion går ut på att ge kunskap om det manliga och det kvinnliga underlivet, utseende och funktion. Även här är det viktigt för elevernas lärandeprocess att avsexualisera underlivet och hela tiden styra eleverna mot sakfrågan. Ge utrymme för diskussion och reflektion kring elevernas egna frågor. Pojkarna kan vara mycket intresserade av flickornas underliv, bemöt frågorna efter mognad.

Precis som flickorna behöver pojkarna bli stärkta i den egna kroppsuppfattningen och få ökad förståelse för hur underlivet fungerar. Pojkarna behöver lära sig samma saker som flickorna, för många av dem kan det vara helt ny kunskap:

1. Det finns inte någon mödomshinna!
2. Alla blöder inte vid ett första samlag!
3. Jag är inte bara mitt kön!
4. Jag är värdefull, precis så som jag är!
5. Jag bestämmer själv över min kropp!

REFLEKTIONSRUNDA

Mjukisen skickas runt till alla i klassen. Den som håller i **mjukisen** reflekterar över dagens lektion samtidigt som de andra lyssnar. Det är OK att bara hålla i **mjukisen** utan att säga något utan mer som en tyst reflektion för sig själv. Anteckna gärna elevernas reflektioner.

AVSLUTNING MED FRÅGELÅDAN

Frågelådan läggs fram på katedern. Allt material samlas in efter lektionen. Elevernas visitkort kommer delas ut vid nästa lektion.

Lektion 6: Frågelådan med elevernas egna frågor!

1. En presentation/sammanfattning av elevernas anonyma frågor från frågelådan.
2. En presentation/sammanfattning av svar till elevernas frågor från frågelådan.
3. Bilaga 2 för utvärdering

Gör så här:

1. Ge en kort sammanfattning av lektion 1-5.
2. Presentera inkomna frågor och låt eleverna ge svar.
3. Gå igenom den förberedda presentationen av svar till elevernas frågor.
4. Gör en utvärdering enligt bilaga 2.

Med hjälp av utvärderingen kan man både se om eleverna har fått ökad kunskap och om de önskar veta mer. Elevernas svar kan användas i planering av vårens aktiviteter. Utvärderingen sker med hjälp av en enkät som bland annat innehåller frågor som: *Vad har de lärt sig, önskar de mer kunskap inom något område?* Elevernas svar är en viktig markör för planeringen av hur vårens lektioner ska utformas.

KAPITEL 4 – VÅRTERMIN

Lektion 1 – Sexualitet, kön, identitet och relationer

Lektion 2 – Rätten att själv bestämma över sin kropp och
sina handlingar – samt lag & rätt och integritet

Lektion 3 – Kroppskännedom

Lektion 4 – Hygien

Lektion 5 – Samlevnad/kärlek/fantasi

Lektion 6 – Studiebesök

Planeringsarbetet

PLANERINGSARBETET

Syftet med termin 2:s lektioner är att träffa eleverna i grupper för att ge dem större utrymme för dialog och djupare diskussioner. Målet är att starta en förändringsprocess genom att skapa utrymme för dialog, förståelse och kunskap. Att lotsa eleverna inför deras resa genom puberteten.

För varje lektion finns ett tema och förslag på några övningar. Sista lektionen är ett studiebesök under en heldag. Du/ ni kan välja de övningar som passar er planering och elevernas behov.

ÄMNESINTEGRERING

Temat kan med fördel genomföras ämnesintegrerade. När flera skolämnen samspelar under samma tema kan eleverna få både mer tid för djupare diskussioner och breda tillfällen att bearbeta frågor utifrån flera perspektiv. Man kan säga att med ämnesintegrerad undervisning vinner eleverna både på längden och på bredden.

REKOMMENDATION FÖR DIN PLANERING AV VÅRTERMINEN

- Vi rekommenderar ett blandat koncept bestående av både helklasslektioner och könsindelade lektioner under vårterminen.
- Vi bedömer det som möjligt, utifrån våra erfarenheter från projektet, att genomföra lektion 1, 2, 4, 5 och 6 i helklass.
- Lektion 4 som handlar om hygien har du möjlighet att genomföra genom att samtala kring hygien på en allmän nivå.
- Vi föreslår att du genomför lektion 3 som handlar om kroppskänedom i könsdelade grupper och där har du även möjlighet att gå in på hygien lite mer.
- Vi ser vidare stora möjligheter för dig som arbetar med till exempel barn med särskilda behov att anpassa stödmaterialet efter barnens förmågor.
- Du kan med fördel avsluta även höstlektionerna med **reflektionsrunda** och **frågelåda** om du vill.

*Inget barn
ska exkluderas
från rätten till
information och
samtal*

HÖRNSTENAR I LEKTIONERNA

- Att eleverna ges möjlighet att reflektera kring teman, framföra sina åsikter och lyssna på varandra
- Att gruppledaren leder diskussionerna och ser till att alla får utrymme att komma till tals
- Att nästkommande lektion inleds med en sammanfattning av föregående lektion
- Att eleverna uppmuntras och stötts i sitt tänkande under lektionerna
- Att eleverna uppmanas att lyssna på varandra med respekt
- Att alla ska fundera kring egna ställningstaganden och dess konsekvenser
- Att våga stå på sig eller ändra åsikt
- Att fånga frågan i flykten!

KOM IHÅG:

- Underlivet är ofta kopplat till sexualitet. Försök att avsexualisera underlivet och fokusera på funktion och utseende.
- Försök att väcka elevens nyfikenhet utifrån ett öppet perspektiv där funktion och utseende är i fokus.
- Med ett jämställdhets- och barnrättsperspektiv kan vi bygga upp och förstärka känslan av integritet och självbestämmande samt förebygga känslor av skuld och skam när vi har dialog kring kroppen, kön och sexualitet.
- En ökad kunskap ger eleven en större möjlighet att förstå hur kroppen fungerar och stärker elevens självförtroende samt ger eleven möjlighet att sätta egna gränser.
- Ha med HBTQ perspektiv.
- Ha med perspektivet funktionsnedsättning.

AHA-UPPLEVELSE!

Med tiden visade eleverna mer intresse om att få veta mer om underlivet och vågade ställa frågor! De elever som uttryckte att det kändes "skämmigt", "äcklig" och kallade sitt könsorgan för "den förbjudna" öppnade upp sig och vågade ta mer plats!

Lektion 1: Sexualitet, kön, identitet och relationer

Syftet med lektionen är att ge eleverna kunskap om sexualitet, kön, identitet och relationer, samt erbjuda utrymme för dialog, reflektion och ställningstagande kring temats innehåll.

Du behöver följande material:

Till eleverna: "Flickor, mens, pubertet" "Pojkar, målbrott, pubertet" av Pia Höjeberg

Till läraren: "Världens viktigaste bok om kroppen, känslor och sex" av Matilda Simonsson, RFSU

Till både elever och lärare: www.fragachans.nu

PEDAGOGISKA TIPS OCH FÖRBEREDELSE:

Vi har valt att här presentera några förslag på övningar som går att använda för att uppnå syftet med lektionen. Övningarna går att använda i samband med andra lektioner, och det är inte meningen att använda dem under samma lektion. Elevernas frågor blir grundstenen för att forma lektionen. Lektionen handlar om att ge fakta utifrån olika moment och stimulera eleverna till eget tänkande, reflektioner och ställningstagande. Övning 2 består av två dilemmabeskrivningar. Välj ett av dem eller diskutera båda två med eleverna i mån av tid.

ÖVNING 1 – DIALOG OCH REFLEKTIONER

Ge eleverna tid att reflektera över lektionen och säga sina åsikter. Låt frågorna gå runt:

Sexualitet och identitet:

- Vad betyder sexualitet och identitet för dig?
- Vad vet du?
- Vad tycker du?
- Vilka typer av sexuell läggning känner du till? Vad tycker du om dem?

På: www.fragachans.nu:

- Klicka på "fönsterrutan" och läs om HBTQ
- I bokhyllan, klicka på "hbtqhyllan" och titta på att "prata om".

ÖVNING 2 – DILEMMA

Dilemma 1. Din lärare berättar att Märtha ska börja i klassen nästa vecka. Hon kommer från Stockholm. Du får senare höra, ryktesvägen att hennes pappa jobbar på dagis som barnskötare och mamman jobbar som brandman. Märtha kommer till klassen på måndagsmorgon och har på sig kostym. Efter några dagar får du veta att hon spelar fotboll och är en mycket duktig anfallare.

- Vad tycker du om Märtha?
- Skulle du bli kompis med Märtha?
- Skulle du välkomna henne med i flickgänget /pojkgänget?

Dilemma 2. Din lärare berättar att John ska börja i klassen nästa vecka. Han kommer från Stockholm. Du får senare höra, ryktesvägen att hans mamma jobbar som brandman och hans pappa jobbar som barnsköterska. John kommer till klassen på måndagmorgon och har på sig smink. Efter några dagar får du veta att han spelar fotboll och är en mycket duktig anfallare.

- Vad tycker du om John?
- Skulle du bli kompis med honom?
- Skulle du välja honom till ditt lag om du vore lagledare?

ÖVNING 3 – KÖN OCH RELATIONER:

Ge eleverna tid att reflektera och tala fritt, i tur och ordning, laget runt, enligt nedan:

Jag tycker att:

- Flickor är ...
- Pojkar är ...

Jag tror att:

- Flickor vill att pojkar ska vara ...
- Flickor vill att flickor ska vara ...
- Pojkar vill att flickor ska vara ...
- Pojkar vill att pojkar ska vara ...

Jag tror att:

- Mammor vill att söner/döttrar ska vara?
- Pappor vill att söner/döttrar ska vara?

Jag vill att:

- Flickor och pojkar ska vara, både för sig själva och mot varandra?
- En kamrat ska vara ...
- Mammor och pappor ska ...

Lektion 2 – Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt och integritet.

Syftet med lektionen är att öka elevernas kunskap om barns rätt i samhället och ge dem möjlighet till reflektion och dialog.

OBS! Det är inte meningen att eleverna ska hinna göra alla övningar under en lektion.

Du behöver nedanstående bilagor som underlag för lektionen:

- Bilaga 4: Om mänskliga rättigheter
- Bilaga 6: Viktiga kontakter
- Bilaga 7: Utvecklingstrappa
- Information om könsstympning (se nedan).

ÖVNING 1

- Gå till www.dinarattigheter.se
- I menyraden "vad säger lagen": läs om barnmisshandel, giftermål och sexuella övergrepp.
- I menyraden "dina rättigheter": läs om kvinnlig könsstympning:

Könsstympning¹⁹

Informera eleverna om att könsstympning av flickor och unga kvinnor är en tradition som fortfarande finns i vissa länder men som är olaglig i Sverige. Gå igenom nedanstående punkter med eleverna:

- Den kan sätta flickornas liv i fara och är därför olaglig i Sverige.
- Informera om lagen (1982:316) "förbud mot könsstympning av kvinnor" och vidare berätta att den som bryter mot lagen kan dömas till fängelse 4-10 år.
- Könsstympning av flickor är ett övergrepp och därmed barnmisshandel
- Föräldrar ska skydda sina barn mot könsstympning. De bär ansvaret om en flicka blir könsstympad.
- Informera om rättigheter och stöd som finns i samhället.

Beskriv principen om varje individs rätt att bestämma över sin kropp och sina handlingar allt efter mognad och ålder. Informera eleverna om de fyra grundprinciperna i Barnkonventionen, artikel 2, 3, 6 och 12. Läs mer i bilaga 4 och 5 inför din lektion.

Förklara gärna vad integritet betyder.

Avsluta lektionen med bilaga 6, genom att fylla bilagan med telefon och kontaktuppgifter som gäller för din skola och dela ut till eleverna.

ÖVNING 2

Låt eleverna reflektera över informationen de får om temat enligt nedan:

- Vad som är OK och inte OK?
- Vad är på skoj? Vem avgör gränserna, hur vet man det och hur säger man det?
- Vem bestämmer om rätt och fel hemma/i klassrummet/i skolan/i samhället?
- Vad tycker du, vem får bestämma vad? Hemma/i klassrummet/i skolan/i samhället?
- Vad säger lagar och regler, vem får bestämma vad? - hemma/i klassrummet/i skolan/i samhället?
- Vad är våld?

Lektion 3: Kroppskännedom (könsdelade grupper)

Syftet är att öka elevernas kunskap och förståelse om kroppsutvecklingen under pubertetsprocessen. För denna lektion rekommenderas kompetenser från elevhälsan och/eller ungdomsmottagningen.

Du behöver förbereda: Läraren behöver i förväg orientera sig i www.fragachans.nu (webbplats om sex och samlevnad för 10–13-åringar).

¹⁹ Kvinnlig könsstympning, Vanja Berggren, Martina Franck, 2008.

ÖVNING 1 – KROPPEN

Gå till: www.fragachans.nu

- 1) Klicka på kondombilden; under fliken "kondom" gå igenom alla stegen; läs vidare under fliken Ungdomsmottagningen.
- 2) Klicka på fotoramen med bebisen, därifrån klicka på fliken "ett barn blir till"
- 3) Öppna fliken "bröst" och läs om bröst och bröstvårtor med eleverna.
- 4) Öppna fliken "kön" och därifrån läs med flickor "i spegeln" och med pojkar "knottror"

TÄNK PÅ! Till skillnad från pojkar har flickor inte samma möjlighet att se och jämföra sina underliv med varandra, då de flesta delar av kvinnliga underlivet är byggt invändigt. Dessutom kan det finnas kulturella och traditioner av tabu, skam och skuld kring det kvinnliga underlivet. Det ska täckas, skyddas och kontrolleras.

Ibland kan det finnas starka förbud kring denna del av kvinnans kropp. Flickor kan redan under barndomen fostras hårt till att följa dessa oskrivna bestämmelser och oftast fråntas de äganderätten till **sin egen kropp**. Till följd av detta normtänkande och uppfostran kan flickorna förbli hårt hållna, känna sig obekväma under lektionerna eller råka ut för att föräldrarna ser på kunskapen som ett hot, t ex sexualundervisning i skolan. Ta tid på dig och beskriv livmodern och dess slemhinna, beskriv hur fantastisk slidan är med sin rikliga och eftergivliga vävnad.

PEDAGOGISKA TIPS!

- Ta tillfället i akt och informera eleverna om kroppen och särskilt om underlivet.
- Använd gärna, men med försiktighet, naturnära bilder/ fotografier på olika underliv.
- Låt eleverna närma sig bilderna i sin egen takt och lotsa nyfikna elever i deras kunskapsfärd. Bilderna skapar ofta intressanta och roliga diskussioner.

Lektion 4: Hygien

Syftet med lektionen är att ge eleverna kunskap om hur man tar hand om sin kropp.

Navigera tillsammans med eleverna i sajten www.fragachans.nu

ÖVNING 1 – HYGIEN

Klicka på statyerna och läs under fliken:

- "Huvud" läs om finnar
- "Bröst" läs om svett
- Öppna upp för en gemensam dialog
- Diskutera elevernas eventuella frågor.

ÖVNING 2 – NÄR LIVET ÄR JOBBIGT – VAD GÖR MAN?

Klicka på nallen i www.fragachans.nu:

- Läs texten
- Berätta för eleverna vilket stöd som finns både i skolan och i samhället om en elev känner sig mobbad, kränkt och/eller blir utsatt för hot och våld både i skolan, på fritiden och hemma.
- Låt frågan gå runt och ge eleverna tid att reflektera.
- Fyll i bilaga 6 med de telefon- och kontaktuppgifter som gäller för din skola och dela ut till eleverna eller sätt upp i klassrummet.

Lektion 5: Hur tar man hand om sina känslor och relationer?

Syftet med lektionen är att öka elevernas kunskap om hur man tar hand om sina känslor och relationer och informera var man kan vända sig med sina funderingar.

Hämta inspiration på: www.fragachans.nu

ÖVNING 1 – VAD ÄR KÄRLEK FÖR DIG?

Gå till: www.fragachans.nu och klicka på fågeln med texten "chans" och läs vidare

Ha en dialog med eleverna kring nedanstående:

- Hur blir man tillsammans?
- Hur gör man slut?
- Kan jag vara kär i min vän?
- Är det OK att vara kär i vem man vill?
- Får jag gifta mig med vem jag vill?
- Måste jag gifta mig?

ÖVNING 2 – SVARTSJUKA/RYKTESSPRIDNING/SKVALLER (LÅT FRÅGORNA GÅ RUNT)

- Vad betyder ryktesspridning och skvaller?
- Varför pratar man bakom någons rygg?
- Hur känns det när man själv råkar ut för det?
- Vilka konsekvenser kan ryktesspridning få för en flicka/pojke?
- Hur kan man stoppa/förhindra ryktesspridningen?

Lektion 6: Studiebesök

Vi rekommenderar att avsluta lektionerna med ett studiebesök. Syftet med studiebesöket är att låta eleverna återuppleva en del av det de lärt sig i annan miljö. Vi rekommenderar en aktivitet utanför skolan under en heldag.

TIPS: Besök gärna teater, utställningar, museum eller gå på bio.

KAPITEL 5 – BILAGOR

Bilaga 1: Hjärtat, lektion 2, Tema: Lära känna varandra, kap 3, hösttermin

Bilaga 2: Utvärdering, lektion 6, Tema: Frågelådan: elevernas egna frågor!, kap 3, hösttermin

Bilaga 3: Övning 3 – Kön och relationer, lektion 1, Sexualitet, kön, identitet och relationers kap 4, vårtermin

Bilaga 4: Om mänskliga rättigheter, Lektion 2, Tema: Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt samt integritet, kap 4, vårtermin

Bilaga 5: Del av föräldrabalken, Lektion 2, Tema: Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt samt integritet, kap 4, vårtermin

Bilaga 6: Övning 2 – Dialog och reflektioner – Vad är rätt och vad är fel, Viktiga kontakter, lektion 2, Tema: Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt och integritet, kap 4, vårtermin

Bilaga 7: Utvecklingstrappa, Lektion 2, Tema: Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt samt integritet, kap 4, vårtermin

BILAGA 1**Hjärtat – lektion 2**

Tema: Lära känna varandra

Kap 3, hösttermin

Namn: _____

Klass: _____

Framtidsdrömmar:

Mina planer:

när jag blir 16 år:

när jag blir 18 år:

Det jag oroar jag mig mest för:

Det jag skulle vilja förändra:

hos mig själv:

hos mina klasskamrater:

hos mina kompisar:

hos min familj:

i Sverige:

i världen:

BILAGA 2**Utvärdering – lektion 6**

Tema: Frågelådan med elvernas egna frågor!

Kap 3, hösttermin

Namn: _____

Klass: _____

FRÅGA 1:Han Hon Hen **FRÅGA 2: Hur mycket har du lärt dig om förändringar som sker under puberteten?**

1 2 3 4 5

Lite ← → Tillräckligt

FRÅGA 3: Hur mycket har du lärt dig:**Om kroppens förändringar**

1 2 3 4 5

Lite ← → Tillräckligt

Om tankar och känslor

1 2 3 4 5

Lite ← → Tillräckligt

Om hygien, att ta hand om sig

1 2 3 4 5

Lite ← → Tillräckligt

FRÅGA 4: Känner du till Barnkonventionen?

- Ja Nej

FRÅGA 5: Är det något som du vill veta mer om?

- Ja Nej

Om du svarar ja, skriv här vad önskar du veta mer veta om:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

På vilket sätt vill du veta mer:

- Grupp i helklass
- Separata flick- eller pojkgrupper
- Enskild

BILAGA 3**Övning 3 – Kön och relationer**

Lektion 1, Sexualitet, kön, identitet och relationer

Kap 4, vårtermin

SÅ ÄR DET NU**Vi tycker att:**

Flickor är.....

Pojkar är.....

...

Vi tror att:

Flickor vill att pojkar ska vara.....

Flickor vill att flickor ska vara.....

Pojkar vill att flickor ska vara.....

Pojkar vill att pojkar ska vara.....

Vi tror att:

Mammor vill att söner alt. döttrar ska vara?

Pappor vill att söner alt. döttrar ska vara?

En kompis/ vän ska vara.....

Mammor och pappor ska

SÅ VILL DU ATT FRAMTIDEN SKA BLI:**Vi vill att:**

Flickor och pojkar ska vara, både för sig själva och mot varandra?

Vi vill att:

En kompis/vän ska vara.....

.....

.....

.....

Mammor och pappor ska.....

.....

.....

.....

.....

BILAGA 4

Om mänskliga rättigheter

Lektion 2, Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt och integritet

Kap 4, vårtermin

Gå till: www.manskligarattigheter.se

Här finns bl a mänskliga rättigheter på lätt svenska:

- Mänskliga rättigheter är regler där det står vilka rättigheter människor har.
- Rättigheterna är individuella. Det betyder att reglerna gäller för varje människa.
- Det är staten som ska skydda människor och se till att de får sina rättigheter. Regeringen har det största ansvaret. Men myndigheter och kommuner har också ansvar.

Några av de mänskliga rättigheterna:

- Människor ska ha rätt att säga vad de tycker, tro på vilken gud de vill och kunna välja att vara med i föreningar.
- Andra rättigheter är ekonomiska, sociala och kulturella.
- Människor ska ha rätt till ett arbete och att äta sig mätta
- Människor som inte kan arbeta ska få hjälp av samhället
- Alla ska få sjukvård och lära sig att läsa och skriva.

FNs regler om mänskliga rättigheter

Efter andra världskriget började länderna samarbeta i Förenta nationerna, FN. I FNs allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna talar länderna i FN om hur de tycker att det ska vara i världen för att människor ska kunna leva i fred och frihet.

Det här är vad den allmänna förklaringen bland annat handlar om:

- Alla människor är lika mycket värda.
- Mänskliga rättigheter gäller för alla människor.
- Alla människor har rätt att leva och att vara medborgare i ett land.
- Länderna ska skydda människor så att de kan känna sig säkra.
- Ländernas lagar och domstolar ska behandla alla människor lika.
- Människor ska kunna resa i sina länder och till andra länder.
- Länderna ska ta emot flyktingar som saknar skydd i sina egna länder.
- Människor ska själva få bestämma över sina liv.
- Alla ska få gifta sig, tycka vad de vill och tro på vilken gud de vill.
- Länderna ska kämpa mot fattigdom och se till att människor har arbete och bostad, får äta sig mätta och lära sig att läsa och skriva.

Barnets rättigheter

- Den 20 november 1989 sade Förenta Nationerna ja till konventionen om barnets rättigheter.
- En konvention är regler, som många länder har kommit överens om.
- I konventionen finns regler som ska skydda barns mänskliga rättigheter.
- Det är en viktig konvention.
- För första gången samlas alla rättigheter som gäller för alla barn och ungdomar upp till 18 år.

Barnkonventionen har 54 artiklar.

Följande fyra artiklar kallas för grundprinciper:

Artikel 2: Alla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras.

Artikel 3: Barnets bästa ska alltid komma i första rummet.

Artikel 6: Varje barn har rätt att överleva och att utvecklas.

Artikel 12: Barnet har rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör det.

Läs om alla artiklar på:

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/09/99/ee9eef0a.pdf>

Barnets rättigheter - En lättläst skrift om konventionen om barnets rättigheter.

BILAGA 5

Del av föräldrabalken

Lektion 2, Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt och integritet

Kap 4, vårtermin

Föräldrabalken 1949:381

Det är viktigt att förklara föräldrarnas ansvar i enlighet med föräldrabalken, se nedan:

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

2 §, 6 kap. Föräldrabalk (1949:381)

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Lag (1983:47).

1 §, 6 kap. Föräldrabalk (1949:381)

BILAGA 6

Övning 2: Dialog och reflektioner – Vad är rätt och fel

Viktiga kontakter, lektion2, Tema: Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt och integritet

Kap 4, vårtermin

På din skola:	I din stad:	Frivilliga organisationer:
Lärare:	SOS Alarm, när det är bråttom: 112	BRIS: tel 116 111 www.bris.se
Skolsköterska:	Socialen dagtid: Socialen kvälltid och helger:	Rädda Barnen www.rb.se
Skolkurator:	Polisen: tel 114 14, www.polisen.se	
Rektor:	Ungdomsmottagningen: www.umo.se	

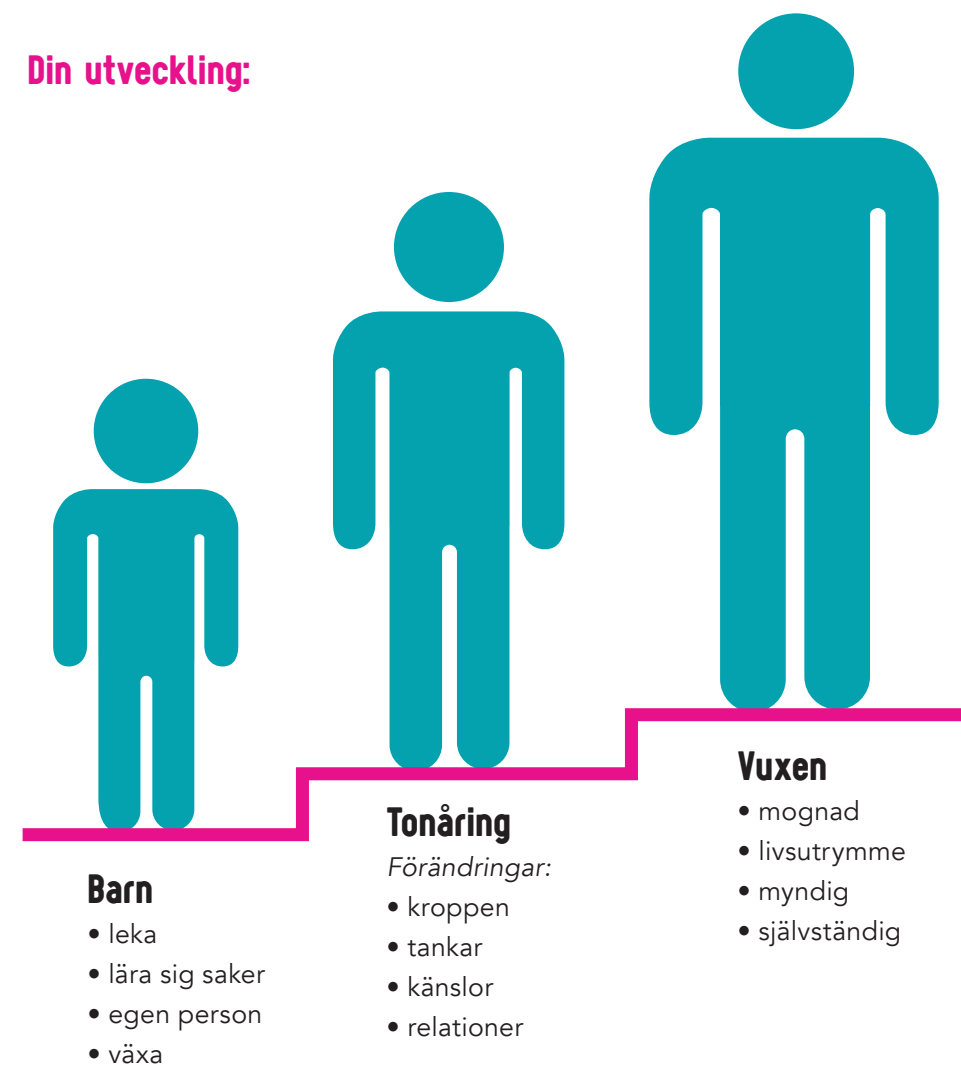
BILAGA 7

Utvecklingstrappa

Lektion 2, Rätten att själv bestämma över sin kropp och sina handlingar samt lag & rätt och integritet

Kap 4, vårtermin

Din utveckling:

Referenser:

1. Du är född att göra skillnad. Melissa Delir, Länsstyrelsen Östergötland 2014.
2. Skollagen (2010:800)
3. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Skolverket 2011.
4. TILL REKTOR: Hedersrelaterat våld och förtryck Skolans ansvar och möjligheter, Skolverket 2010.
5. Film: Tonårsdrömmar, Cinebox Media AB 2011.
6. Ungdomsstyrelsen (2009:5), Gift mot sin vilja. Stockholm
7. Oskuld och heder – En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad (Schlytter, Astrid, m.fl.), 2009.
8. Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen 2014.
9. [http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/Sid 24](http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Kropp-och-kon/Slidkransen/Sid%2024)
10. FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 16, Kvinnokonventionen, artikel 16 och Äktenskapsbalken kap 4
11. Astrid Schlytter och Hanna Linell, Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext – en studie av omhändertagna flickor, 2008.
12. Ur: Fadime Sahindals tal i riskdagen 20 november 2001
13. Sex- och samlevnadsundervisning i grundskolans senare år
14. Jämställdhet, sexualitet och relationer i ämnesundervisningen 7-9, Skolverket 2013.
15. Förvaltningslag (1986:223)
16. Tjejer, mens, pubertet, Pia Höjeberg, Gothia 2011.
17. Killar, målbrott, pubertet, Pia Höjeberg, Gothia 2011.
18. Mänskliga rättigheter, Barnets rättigheter, En lättläst skrift om konventionen om barnets rättigheter, Regeringskansliet, december 2007
19. Världens viktigaste bok om kroppen, känslor och sex av Matilda Simonsson, RFSU
20. Kvinnlig könsstympning, Vanja Berggren, Martina Franck, 2008
21. På tal om sex – en bok om kroppen, att bli vuxen, känslor och sex, svenska utgåvan. Alfabeta Bokförlag AB 1994.
22. Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning - En uppskattning av antalet. Socialstyrelsen 2015-1-32).

Lagrum och konventioner:

Äktenskapsbalk (1987:230), kap.4

SFS 2011:604 Lag om ändring i lagen (1904:26 s.1) Om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap. 8a§.

Tillgängligt på: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19040026.htm>

SFS nr: 2010:800 Skollag(2010.800) 1 kap. 5§.

Tillgängligt på: <http://www.riksdagen.se/webbnav/?nid=3911&bet=2010:800>

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011- Lgr 1.

Tillgängligt på: http://www.skolverket.se/2.3894/publicerat/2.5006?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww4.skolverket.se%3A8080%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2575

FN:s konventioner om mänskliga rättigheter.

Tillgängligt på: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?action=pod_show&id=71&module_instance=6.

FN:s konvention om kvinnors rättigheter, Artikel 16: kvinnors och mäns lika rätt inom äktenskap och familjefrågor.

Tillgängligt på: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=61&module_instance=10&action=pod_show

Läs mer:

Litteratur och publikationer som handlar om att leva i en hederskontext

Arbabi, Farnaz & Fristorp, Lotta, Överlevnadshandbok - för flickor om frihet och heder, Rädda Barnen, Stockholm 2002

Asaad, Arkan, Stjärnlösa nätter, Norstedts, Stockholm 2011

Baladiz, Dilek, I hederns skugga, Gothia Förlag, Stockholm 2009

De Bono, Edward, Tanketräning, Natur och Kultur, Stockholm 2008

Delir, Melissa, Vilsen längtan hem: en sann berättelse om hedersrelaterad maktutövning, Recito Förlag, Borås 2009

Delir, Melissa, Tack för att du finns!, Recito Förlag, Borås 2010

Demirbag-Sten, Dilsa, Fosterland, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2010

Hagberg Maria, Vid 20 börjar den ruttna, Premiss Förlag, Stockholm 2009

Landmér, Karin, Vägen ut ur hatet - en bok för dig som vill förändra, Emerichfonden, Järfälla 2012

Linnamottagningen, Kvinnors nätverk och Systra Mi, 2010, SystraMi – en bok om Kvinnors Nätverks stödverksamhet för unga tjejer och arbete mot hedersförtryck

Loberg, Fredrik, Ålskade Abbas, books-on-demand, Visby 2009

Olovson, Rita, Vägen ut från familjevåld - information för hedersvåldsutsatta kvinnor

och flickor, Kvinnojouren Stina i Järfälla, 2011. Finns att ladda ner på svenska och

arabiska på: <http://jarfallakvinnojour.se/om-vald-i-relationer/publikationer>

Svensson, Martin, Din heder, Lind & CO, Stockholm 2009

Wahldén, Christina, Ingen du känner, Rabén och Sjögren, Stockholm, 2012

Wahldén, Christina, Fallen flicka, Rabén och Sjögren, Stockholm, 2009

Länkar:

www.bo.se

www.manskligarattigheter.se

www.bra.se

www.migrationsverket.se

www.www.dinarattigheter.se

www.tjejjouren.se

www.ungdomsstyrelsen.se

www.umo.se

www.kvinnofridslinjen.se

www.fragachans.nu

Samlat Material från Länsstyrelsen Östergötland

Materialet finns att ladda ner på: www.hedersfortryck.se

Handböcker

Om våld i heders namn, Länsstyrelsen Östergötland, 2010

Metodbok; JAG! Om flickors livsutrymme, Länsstyrelsen Östergötland, 2005

Metodstöd

Ung och fri – eller? Ett studiematerial för unga om rätten att själv välja sitt liv, Länsstyrelsen Östergötland 2013

Metodstöd – hur kan myndigheter och organisationer stödja varandra för att möta individer utsatta för hedersrelaterat våld, Länsstyrelsen Östergötland, 2010

Att utveckla en handlingsplan i skolan – ett metodstöd för arbete mot hedersrelaterat våld, Länsstyrelsen Östergötland, 2008

Rapporter

Våga göra skillnad, Länsstyrelsen Östergötland, 2011

Film/föreläsning

Mitt liv och rätten att välja – en berättelse om heder, arv och kärlek, Arkan Assad 2012

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND